

sten.

EN TIDNING FRÅN SVERIGES STENINDUSTRIFÖRBUND

NUMMER 01 **MARS 2016**

*”Varje gruskorn
är en släkting
till diamanten.”*

ARKITEKTEN **RASMUS WÆRN** BRINNER FÖR
DET MÄRKVÄRDIGA MATERIALET NATURSTEN

KOLMÅRDSMARMOR ÅRETS STEN STENSTADEN ÅRSTIDERNAS PARK JONAS EKLUND
KUNSKAPSPARKEN BRÖDERNAS KYRKOGRÅRD I RIGA NY KUNGLIG HOVLEVERANTÖR

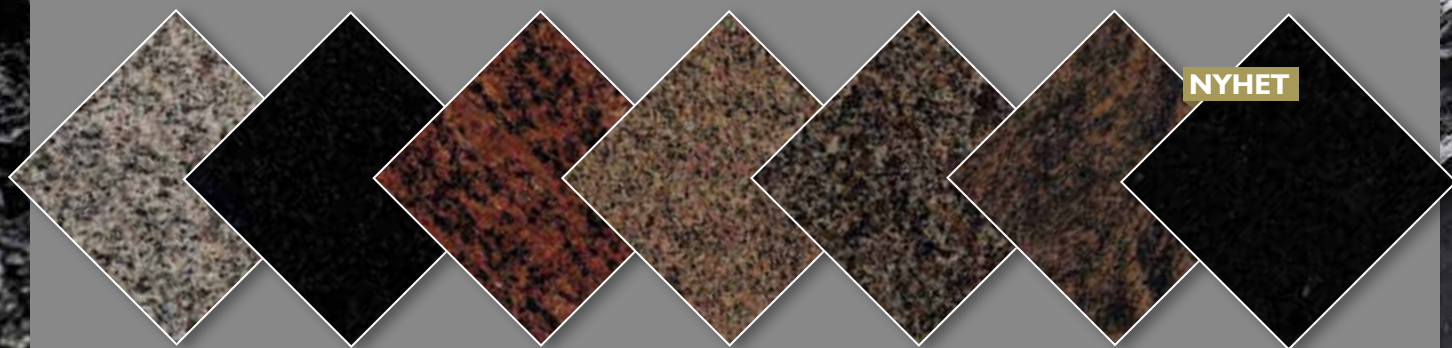
EMMABODA GRANIT

EXCLUSIVE BY NATURE®

Med 10 egna stenbrott borgar vi för bästa kvalitet, hög säkerhet och miljöhänsyn. Besök vår webbsida och läs mer om oss och vårt utbud av svensk sten, bland dem den unika svarta diabasen och vår senaste nyhet – *Biskopsgården*.

En ny diabas med speciell glimmer och struktur.

Kontakta oss för prover.

Kulla

Varm grå
granit från
norra Skåne

**Brännhult
Diabas**

Exklusiv svensk
svart diabas

Vånga

Den röda
graniten

Broberg

Röd-grå
granit från
Bohuskusten

**Flivik/
Mahogany**

Granit från
Smålands
ostkust

Bårarp

Den vågiga
Hallands-
gnejsen.

Biskopsgården

Vår senaste nyhet
Biskopsgården är
en unik Diabas med
speciell struktur
och glimmer

INNEHÅLL

NUMMER 1 MARS 2016

JONAS EKLUND 10

Den svenska naturstensbranschen skulle bli mer konkurrenskraftig om den fick samma subventioner som finns i många andra länder, anser Jonas Eklund, tredje generationen i familjeföretaget Valter Eklund.

ÅRETS STEN – KOLMÅRDSMARMOR 12

Stenarnas diva kan snart vara ett internationellt geologiskt arv – en natursten som har haft särskild betydelse i kulturhistorien. Vi berättar hela historien om Årets sten 2016.

STENSTADEN – SUNDSVALL 20

Sundsvalls stenstad är en av Sveriges bäst bevarade stadskärnor. Stenstaden sätter också ramarna när Sundsvalls centrum genomgår omfattande förändringar de närmaste åren.

RASMUS WÆRN 24

En idealisk arbetsdag för Rasmus Wærn är att först hugga sten några timmar och sedan sätta sig och författa. Möt den skrivande arkitekten som älskar sten.

BRÄJU KAPI 30

Bräju Kapi – Brödernas kyrkogård – i Riga är en nationell minnesplats för de drygt 2 000 lettiska gevärsmän som dog under första världskriget och efterföljande frihetskrig. Tossene Grå Bohus klär väggarna i de nya minnesrummen.

KUNSKAPSPARKEN – SLU 32

Kunskapsparken är den nya botaniska trädgården på SLU i Ultuna. Den är indelad i tre avsnitt: staden, trädgården och parken.

ÅRSTIDERNAS PARK 36

Ett stort parti bortglömd kajsten återuppstod som en slingrande stödmur och en bortglömd strandpromenad förvandlades till Årstidernas park, lagom till kulturhuvudstadsåret i Umeå.

NY KUNGLIG HOVLEVERANTÖR 44

Sjöström Stenförädling har utsetts till Kunglig hovleverantör av Carl XVI Gustav.

PÅ OMSLAGET
Arkitekten Rasmus Wærn.

FOTO: ANNA RUT FRIDHOLM

I VARJE NUMMER

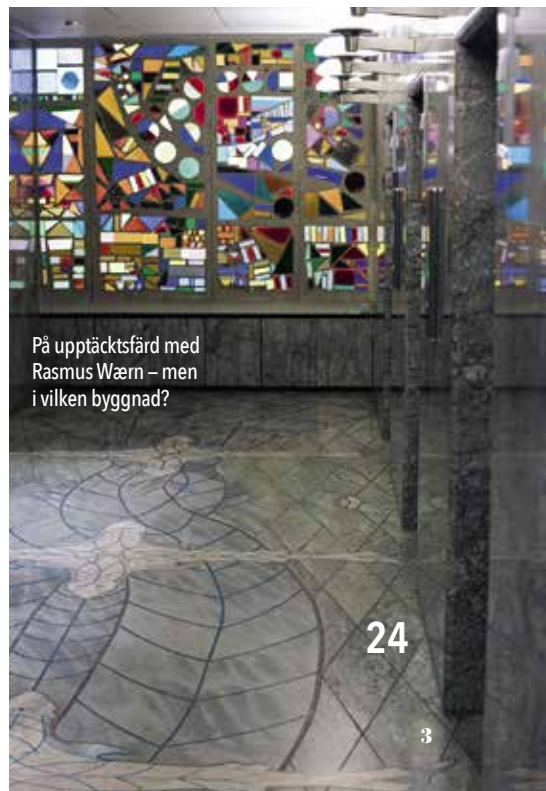
Ledare 04
Kort & gott 06
Stenbrottet 08
Krönikan 40
Fråga Kurt & Kai 46
Marknaden 47
Medlemsregister 50

20

10

På upptäcktsfärd med
Rasmus Wærn – men
i vilken byggnad?

24

FOTO: JÖRGEN JOHANSSON

Dags att nominera till Stenpriset 2016!

I fjol vann Sjövikstorget i Stockholm, så landskapsarkitekt Thorbjörn Andersson tar vinnarplatsen i årets jury. Vi söker projekt där natursten använts estetiskt, hållbart och nyskapande. All info på www.sten.se
» Press » Stenpriset.
Men vänta inte – den 30 april är sista dag att nominera!

Vi har tagit vårt ansvar

Det är lätt att slå sig för bröstet och lite drygt säga: Vad var det vi sa! Men det tänker jag inte göra. Istället är det med stor glädje som vi inom Sveriges Stenindustriförbund nu noterar att de stora aktörerna, som står utanför vår organisation, äntligen lyfter frågan när det gäller kraven på importerad sten.

Det är inte minst uppenbart att man nu vill visa att man är beredd att ta ett större socialt ansvar kring arbetsvillkoren i länder som Kina och Indien, där den större delen av den importerade stenen i dag bryts.

Vad som har påkallat denna insikt låter jag vara osagt. Men jag kan konstatera att Sveriges Stenindustriförbund redan för tio år sedan tog fram dokumentet "Branschens förhållningssätt till importerad natursten" – ett styrdokument som beskriver hur vi aktivt har tagit vårt ansvar och jobbat med dessa frågor. Dessutom har vi, med stöd av återkommande livscykelanalyser, visat att hållbarhetsperspektivet alltid är till den svenska naturstenens fördel. Vi har helt enkelt låtit fakta tala.

Samtidigt är vi inte naiva. I en värld där pengar styr kommer vi i efterdyningarna av en avmattad kinesisk tillväxt sannolikt få se ännu mer pressade priser på importerad sten. Det öppnar upp för en osund konkurrens som riskerar att slå mot kärnan i en av Sveriges äldsta näringar, något som på längre sikt riskerat att få återverkningar på den unika svenska arkitektur- och kulturhistorien.

För att parafrasera Carl Jonas Love Almqvist: Blott Sverige svensk natursten har...

SÅ NÄR NU ÄVEN ANDRA påtalar den osunda konkurrensen och de brister i arbetsmiljö som uppstår i spåren av brytning på villkor som aldrig skulle accepteras i Sverige kan jag bara konstatera: Vi i Sveriges Stenindustriförbund har i alla fall tagit vårt ansvar!

Ett utmärkt exempel på vad debatten i grunden handlar om är utmärkelsen Årets sten. 2016 är valet den unika Kolmårdsmarmorn, med motiveringen "För sin utsökta elegans!". Du hittar den både i historiska byggnader som Stockholms stadshus, Drottningholms slott samt i nutida byggnader som till exempel Rockefeller Center i New York. Som motiveringen understryker: "Likt en stenarnas diva hör den till en av de exklusivare marmorsorterna". Ett litet tips till er som har ett nytt projekt på gång och vill använda en våra mest klassiska svenska naturstenar!

KAI MARKLIN

ORDFÖRANDE SVERIGES STENINDUSTRIFÖRBUND
kai@sten.se

sten.

Nr 1 mars 2016 • Årgång 78
Drottninggatan 83,
S-111 60 Stockholm
www.sten.se
ISSN 0346-1866

Ansvarig utgivare

Kai Marklin
kai@sten.se

Utgivare

(Även prenumurationsärenden)
Sveriges Stenindustriförbund
Industrigatan 6
SE-291 36 Kristianstad
info@sten.se • www.sten.se
Telefon: +46-(0)44 20 97 80
Fax: +46-(0)44 20 96 75

Redaktionsnämnd

Mats-Ola Ericsson, Jan Gunnarsson,
Pernilla Löfgren, Jörgen Lundgren.

Produktion

Lovstrom Content.
Redaktör Peter Willebrand
peter.willebrand@lovstromcontent.se
Formgivare Karin Nyman.
Adress: Drottninggatan 83,
S-111 60 Stockholm.

Annonsbokning

Kai Marklin
Tel: +46-(0)70 953 64 20
annons@sten.se

Annonsproduktion

Sten rekommenderar
BergArtistic Produktion AB
Robert Strange, robert@bergart.se

Tryckeri

Puna Musta, Finland

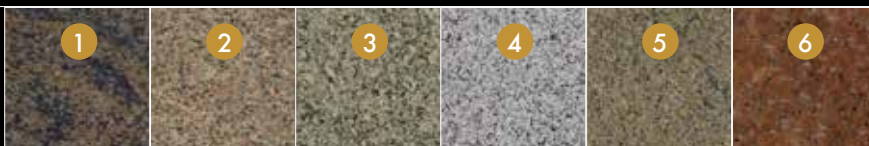

SKARSTAD RÖD BOHUS, Kungsbacka Torg

Hallindens
GRANIT
 sweden

HALLINDENS GRANIT AB
 Stenbrottet Skarstad 501, 454 92 Brastad
 Tel +46(0)523.411 55
 info@hallindensgranit.se

1. SVENSTORP Hallandia 2. BRASTAD Röd Bohus 3. TOSSENE Grå Bohus 4. SILVER Grå Bohus 5. SKARSTAD Röd Bohus 6. TRANÅS Original

kort & gott.

Tipsa oss! Känner du till ett intressant stenprojekt? Hör gärna av dig till Stens redaktör Peter Willebrand.
peter.willebrand@lovstromcontent.se

FOTO: KARIN NYMAN

STEN I STAN: Nyköpings stadshus

▼ Nyköpings pampiga stadshus, ett monument över sin tids framtidstro och moderniseringsiver, stod klart 1969. Det ritades av arkitekterna Jean-Jacques Barué och Paul Niepoort, och väckte omgående såväl kärlek som hat bland Nyköpingsborna. Somliga menade att det nya stadshuset förstörde hela torget.

I dag är byggnaden en accepterad del av stadsbilden, och den är väl värd ett besök om man har vägarna förbi. Även invändigt har man använt rikligt med vit marmor, vid sidan av ek och teak.

I Sten nummer 4 från 2011 kan du läsa om arbetet med att byta ut delar av den vita Carrarafasaden.

FOTO: DAN CARLSSON

Kalkstenen med sina vackra fossil förstärker den naturnära upplevelsen.

Naturnära känsla

▼ När Dan Carlsson från Värnamo skulle välja golv till sitt nya hus var valet självklart.

– Vi har Jämtland Exclusive överallt där vi inte har trägolv. Det är ett fantastiskt vackert, levande golv med fossiler som verkligen gör golvet unikt, säger han.

Huset ligger ett stenkast från sjön Vidöstern.

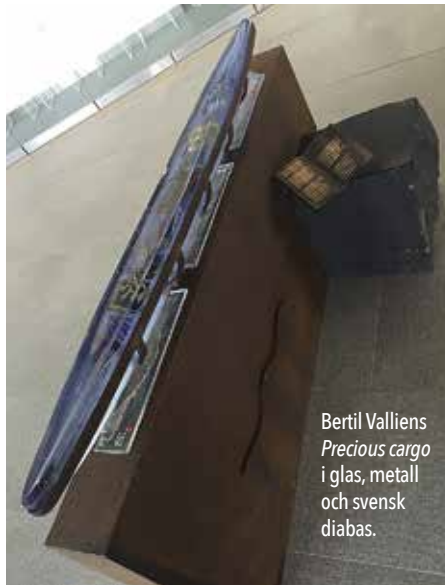
– Därför var det viktigt för oss att få in naturkänslan i huset, vi valde vita träväggar invändigt och naturgolv så att det flyter ihop med naturen utvändigt. Vi har inte någon gräsmatta, förutom en liten kulle där vi låter gräset växa högt under sommaren.

Naturtomt, altan och sandstrand blir till ett.

– Vi tycker att våra val flyter ihop bra, både ute och inne. Även våra vänner som besöker oss tycker att det är vackert och att det känns naturligt.

– Vi har ritat huset med hjälp av arkitekten Anette Schill, som vi träffade flera gånger för att diskutera olika materialval, planlösning med mera. Stenleverantör är Sjöström Stenförädling, säger Dan Carlsson.

FOTO: JELENA VITKOVIC

Bertil Valliens
Precious cargo
i glas, metall
och svensk
diabas.

VÄRDEFULL LAST

▼ Precious cargo är en glasbåt av Bertil Vallien som har donerats av handelshuset Ekman & Co till Göteborgs stad. En liknande skulptur stals utanför Göteborgs-operan 2014.

Bertil Vallien har själv varit involverad i beslutet att placera den nya glasbåten inne på Stenpirens resecentrum.

– Många göteborgare passerar här och kan ta del av konsten. Närheten till vattnet förstärker verkets symbolik och påminner om den utveckling som sjöfarten bidragit till, säger Jelena Vitkovic, informatör på Västtrafik.

FOTO: PETTEREKLUND

SVERIGES MODERNASTE DOMSTOL

▼ Den nya tingsrätten är i centrala Lunds ska stå klar i slutet av 2017. Exteriörens kopparplåt, glas och natursten ska samverka med den inre miljön där träpaneler i ask ger en varm och komfortabel upplevelse.

– Det finns en utmanande kontrast i verksamhetens önskan att å ena sidan vara en publik funktion i staden, och å andra sidan tillgodose människors behov av integritet, säger Mikael Pettersson, arkitekt på Fojab arkitekter i en kommentar.

Här är det inte Petter utan ett proffs som lågerhugger kalksten på Thorsbergs Stenhuggeri.

”Jag fick pröva att hugga kalksten. Inte lätt! Men jag skulle gärna testa igen.”

PETTER EKLUND, Stens flygande reporter, beställde en bordskiva av Thorsbergs Stenhuggeri när han gjorde ett reportage där förra våren. I februari hämtade han upp den personligen och fick även testa hantverket.

70%

▼ Så stor del av världens samlade stenproduktion kommer från en handfull länder: Kina, Indien, Turkiet, Brasilien, Italien och Spanien. Källa: Marmomacc

”Vi gillar verkligen Kolmårdsmarmor eftersom vi tycker att den passar väldigt bra med vårt svenska gjutjärn.”

SIMON BOLMGREN, vd för Skeppshults Gjuteri, apropå att de tagit fram en kollektion av underlägg i Kolmårdsmarmor och kork, i samarbete med Borghamns Stenförädling.

Underläggen finns redan ute i handeln, och används bland annat på tvåstjärniga Restaurant Frantzén i Stockholm.

FOTO: BOKLOK HOUSING AB

Boom för fasadskiffer

▼ Intresset för skiffer som fasadmateriäl ökar kraftigt i Sverige. Just nu bygger exempelvis Boklok (Skanska och Ikea) 66 nya lägenheter med skifferfasad i Malmö.

– Skiffer är en miljövänlig och hållbar natursten som inte är dyrare än exempelvis puts och fibercement, säger Monica Fridlund på Nordskiffer som levererar stenen.

Båarp

Med utsikt över Laholmsbukten, nedanför Båarpsåsen i Halland, ligger ett av Sveriges största stenbrott för blocksten.

TEXT **PETER WILLEBRAND** FOTO **PER PIXEL PETERSSON**

De rödsvartflammiga och vågformade nyanserna, med den veckade, nästan levande, strukturen. Hallandia-gnejsens unika uttryck återkommer ofta på fasadbeklädnader, gravvårdar, murar, markhållar och monument.

– Färgen och strukturen skiftar relativt mycket beroende på var i brottet som stenen bryts, säger Kjell Torstensson, platschef vid stenbrottet Båarp, strax utanför Getinge.

Båarp är ett av de största stenbrotten i Sverige där blocksten bryts.

– Täkten är drygt 70 hektar och vi producerar årligen cirka 3 000 kubikmeter. Över 90 procent går på export, framför allt till länder som Polen, Tyskland och Kina.

Uniciteten gör att Hallandiegnejsen är en av tre svenska stensorter som har nominerats till Global Heritage Stone Resource, en internationell utmärkelse som tilldelas natursten som har haft särskild betydelse för människans kulturarv.

BRYTNINGEN I BÅARP inleddes 1979. I dag arbetar åtta anställda i brottet som drivs av Emmaboda Granit.

– Den är egentligen bara brytvärd vid den här korta kustremsan och finns ingen annanstans, säger Kjell Torstensson.

Ungefär lika många sysselsätts via underentreprenörer som bland annat tar hand om reststenen.

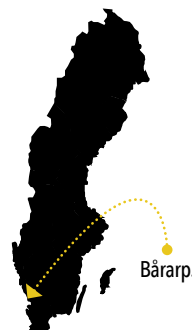
– Vi tillvaratar i praktiken all reststen, vilket alltså genererar lika många arbetstillfällen hos underentreprenörerna. En stor del går till vägmateriell och havsbyggnad, vi ligger ju nära många hamnar, säger Kjell Torstensson.

Han berättar att bolaget allt mer har gått över till att såga blocken, i stället för att borra och spränga. Det innebär mindre sprängning och därmed mindre reststen. Dessutom har maskinparken moderniserats. I dag kan man upparbeta mer material än tidigare.

– Både vajrar och sågar har blivit bättre och vi har effektiviserat produktionen. Det mesta av den sten som vi exporterar till våra grannländer, som Danmark, upparbetar vi på plats.

HALLANDIA BÅARP FINNS i flera ytbearbetningar. Flammad eller krysshämrad yta är vanlig vid utomhusbruk och till ytor där man vill minimera halkrisk och få maximal hållfasthet. Slipade och polerade ytor används i fasader och inomhusdetaljer.

– Vi jobbar för att hitta nya marknader. Kommuner som efterfrågar hållbara lösningar för offentliga miljöer blir allt större beställare. ■

FAKTA

Detta är Hallandia

Båarp. Metamorf bergart som bland annat innehåller kvarts. Utseendemässigt har den en böljande struktur i röda och gråblå nyanser. Gnejsen i Halland är relativt finkornig, vilket ger dess särpräglade uttryck.

Vanliga ytbearbetningar:

Flammad, krysshämrad, polerad, finslipad.

Hallandia Båarp, polerad.

Snabbväxaren

En måttstock på tillståndet i branschen? Omsättningen hos Valter Eklund-koncernen har mer än fördubblats de två senaste åren. – Branschen skulle bli ännu mer konkurrenskraftig om vi fick samma subventioner som finns i många andra länder, säger Jonas Eklund, familjeföretagare i tredje generationen.

TEXT **PETER WILLEBRAND** FOTO **ANNA RUT FRIDHOLM**

En nära två meter hög, vackert slipad brunaktig kalkstensskiva med tydliga fossil står lutad mot en vägg i entrén hos Valter Eklund. Den har en speciell historia.

– En dam kom in med den för 15 år sedan och förklarade att hon ville ha en offert för en bordsskiva. Vi har inte hört av henne sedan dess, ingen vet vad hon hette eller var hon fanns. Men jag har i alla fall lyckats konstatera att skivan är marockansk, säger Jonas Eklund.

Han är tredje generationen Eklund och ser sig som en veteran i branschen, trots sin relativt låga ålder – 42 år.

– Valter var min farfar, och jag skolades in redan i barnvagnen. När jag var sex år följde jag för första gången med på pappas inköpsresor till Portugal. Jag spelade fotboll med ett gäng portugisiska smågrabbar som jag gör affärer med i dag.

Som 23-åring gjorde han sin första egna affärsresa utomlands.

– Ett stor ansvar. Men det här är fortfarande en liten bransch, även utanför Sverige. Många tillhör familjeföretag som har gjort affärer med varandra i decennier, det bygger förtroenden.

KONCERNEN VALTER EKLUND vilar i dag på två ben. Entreprenaddelen ligger under Valter Eklund Stenentreprenad medan import, tillverkning och försäljning ryms i VE Sten. Entreprenaden är koncernens snabbväxare och står för den större delen av verksamheten, sett till både antalet anställda och omsättning.

– Omsättningen har mer eller mindre fördubblats de senaste åren, säger Jonas Eklund.

Som Stockholmsbaserat företag är koncernen Valter Eklund en direkt indikator på byggbranschen i allmänhet och efterfrågan på natursten i synnerhet. En vedertagen uppskattning är att runt 60 procent av den svenska naturstensmarknaden finns i huvudstaden med omnejd.

– Vår marknad finns av naturliga skäl här, drygt 90 procent. Samtidigt ser vi en stor potential i övriga landet. Vi får också allt fler uppdrag utanför Stockholm. Det är generellt samma typer av jobb, skillnaden är att allt ska gå så mycket snabbare i den här stan.

Det råder heller ingen tvekan om att det finns mycket pengar på den privata bostadsmarknaden i Stockholm. Beställningarna är ofta skräddarsydda, och självklart är det gynnsamt för den som sysslar med entreprenadjobb.

– Visst är det så, samtidigt som vi själva har blivit bättre på att möta kunderna och visa vad vi kan. Vi har medvetet satsat på marknadsföring och förstärkt vårt säljarbete.

DET FINNS OCKSÅ VISS anledning för branschen att vara självkritisk, anser Jonas.

– Jag tror att jag talar för hela branschen när jag säger att vi alltför ofta suttit fast i rollen som ordermottagare. Vi måste bli ännu bättre på att visa vad vi kan och att natursten oftast är det mest hållbara alternativet. Det lönar sig långsiktigt, trots att det kanske inte är billigast på papperet.

Branschen får också ett allt större tryck på sig från beställarsidan som efterfrågar nya kreativa lösningar och en förmåga att växla upp och leverera stora volymer snabbt.

– Det är bra att arkitekter och inköpare ställer tuffa krav på oss. I Sverige har vi länge legat efter de stora producentländerna

på tekniksidan, men nu börjar det hända grejer här även på den fronten. Jag hävdar att om vi själva inte kan erbjuda de alternativ och volymer som arkitekten föreskriver så hamnar jobben i stället i till exempel Portugal eller Polen, något alla är väl medvetna om inom svensk stenindustri.

Samtidigt understryker Jonas Eklund att stenindustrin i många europeiska länder gynnas av statliga subventioner. Det snedvrider konkurrensen, anser han.

– Om den svenska naturstensbranschen fick samma subventioner på inhemsk sten som man har i till exempel Norge skulle den svenska stenindustrin också bli mer konkurrenskraftig. Men det verkar saknas politiskt intresse för att stödja en av de mest klassiska näringarna i Sverige.

SUCCESSIONSORDNINGEN brukar vara en knepig fråga i de flesta familjeföretag, oavsett bransch.

– Min pappa Bo och min farbror Jan tog över efter farfar och gick skilda vägar så småningom. Jag och min bror har också valt olika karriärer, han har aldrig haft något intresse av sten. Jag har

”När jag var sex år följde jag för första gången med på pappas inköpsresor till Portugal. Jag spelade fotboll med ett gäng portugisiska smågrabbar som jag gör affärer med i dag.”

själv haft många olika roller i bolaget, och det har inte alltid varit lätt att sitta på flera stolar samtidigt. Ibland måste man fatta tuffa beslut som drabbar medarbetarna, sådant tar hårt på dig själv.

För tio år sedan kom Jonas Eklund fram till att bolaget behövde rekrytera en vd till entreprenadsidan. Han hade under en längre tid bearbetat en av sina kunder, Mikael Stjernborg, som drev en egen firma.

– Det var först när han förstod att jag verkligen menade allvar som han tackade ja. Jag kan så här i efterhand bara konstatera att det var ett strategiskt klokt beslut, siffrorna talar sitt tydliga språk, säger han.

Er payoff är Kunskap och tradition sedan 1938. Hur skulle du säga att den står sig efter närmare 80 år?

– Kunskap förändras hela tiden. Vi har ju under de här åren fått in mängder av nya stensorter och nya material som vi måste förhålla sig till. Och på tekniksidan händer ständigt saker. Men allt utgår ju från den kunskap som man samlar på sig genom åren, den svenska stenen förblir densamma som den har varit under miljoner av år.

Det sistnämnda gäller även en bordsskiva i marockansk kalksten. Den har bara väntat i 15 år på att ägaren ska höra av sig. ■

Årets sten 2016

Kolmårds marmor

Den kallas Stenarnas diva. Snart kan den vara ett internationellt geologiskt arv – en natursten som har en särskild betydelse för människans kulturarv. Kolmårdsmarmor är Årets sten 2016.

TEXT **PETER WILLEBRAND**

NK i Stockholm är en av Sveriges mest kända byggnader med rikligt förekommande Kolmårds-marmor.

”**K**olmårds-marmor, bryts det fortfarande?”

Ett av de mesta klassiska köksverktygen i svenska hem är den grönsvarta morteln i sten. Få känner till historien bakom dess uppkomst, än färre känner till att Kolmårds-marmor fortfarande bryts.

Christer Eriksson är en av eldsjälarna bakom Marmorbruksmuseet i Kolmården. Det invigdes 2008 av dåvarande landshövdingen Björn Eriksson, som med ett symboliskt hugg delade ett marmorblock i två delar.

– Vi gör vad vi kan för sprida kunskap om historien och betydelsen för bygden. Vi brukar ha runt 4 000 till 5 000 besökare per år, de flesta kommer sommartid, säger Christer Eriksson.

Lagom till invigningen hade även den lokala hembygdsföringen i Krokek återuppbbyggt en komplett marmorverkstad som i dag är en levande del av museet. Christer Eriksson utgör själv den femte generationen som arbetade i bruket.

– Ett tag var vi tre generationer samtidigt, säger han.

När Björn Eriksson höjde släggan vid invigningen hade 30 år gått sedan det sista blocket lämnade Kolmårdens marmorbruk. Det sågs som slutet på en drygt trehundraårig industriell epok som påbörjades i slutet av 1600-talet, när den belgiske bildhuggaren Nicolaus Millich fick i uppdrag att smycka både Stockholms och Drottningholms slott.

Tillsammans med två kompanjoner, affärsmannen Henrik Cletscher och hovmålaren David Klöcker, fick Millich 1673 ensamrätten att kommersiellt exploatera den täkt som tidigare tillhörde kronan.

Rätten inskränkte sig inte enbart till Kolmården, utan omfattade all marmorbrytning i landet för 25 år framåt. Detta blev starten för Marmorbruket. Men brytningen blev blygsam och inte särskilt uthållig. Verksamheten mer eller mindre avstannade med Karl XII:s död 1718 och stormakttidens sammanbrott, som bland annat innebar att Norrköping

brändes till grunden av ryska trupper.

Det var först när återbyggnaden av Stockholms slott påbörjades tio år senare som marmorbruket fick nytt liv, men nu med andra ägare vid rodret.

Den resterande delen av 1700-talet och en bra bit in på 1800-talet följer brukets utveckling i stort sett Sveriges samhällsutveckling. Ägarna, företrädesvis adelsmän i olika konstellationer, hamnar på obestånd och byts ut, och brukets framtid är

gång efter annan oviss. Vid mitten av 1800-talet bolagiseras bruket och säljs så småningom till ett engelskt bolag, innan det går i konkurs. Efter ännu en nystart återupptas verksamheten i liten skala.

Det är först i början av 1900-talet som verksamheten moderniseras industriellt och Kolmårds-marmor börjar marknadsföras internationellt. Det sätter fart på exporten och vid mitten av 30-talet har bruket 136 anställda.

När efterkrigstidens stora bostadsprojekt drar i gång och nya billigare byggnadsmaterial tar över minskar

Kontrollrummet i Porjus kraftstation i Lappland. Hela kontrollpanelen är klädd i marmor, bland annat från Kolmården, för att isolera strömförande delar.

efterfrågan igen. Dessutom är det svårt att konkurrera med importerad marmorn från länder som Italien, Spanien och Portugal.

Ar 1978 stänger bruket, men även om verksamheten går i graven betyder det inte slutet för brytningen. Det finns en fortsatt efterfrågan, men av de en gång 65 aktiva brotten återstår i dag endast ett: Oxåker. Det drivs av familjeföretaget Borghamns Stenförädling, som har ett täktillstånd som sträcker sig fram till 2025.

– De senaste åren har det skett en kraftig ökning av efterfrågan på just Kolmårds marmor. Produktionen har mer än fördubblats och utgör i dag drygt 50 procent av vår totala produktion, säger Mats-Ola Ericsson, stenmästare, vd och familjeföretagare i tredje generationen.

Produktionsvolymen ligger nu på drygt 5 000 kvadratmeter per år.

En stor del av ökningen sammanfaller med utvecklingen på den privata

bostadsmarknaden, förklarar Mats-Ola Ericsson.

– Många privatpersoner vill i dag ha Kolmårds marmor i kök, hall och badrum. Dessutom blir den allt vanligare som inredningsdetalj, vi har till exempel inlett ett samarbete med Skeppshult för att möta just den trenden (se sid 7).

Bostadsrättsföreningar är en annan stor målgrupp för företaget.

– Omvandlingen till bostadsrätter har bland annat lett till att fler föreningar inreder vindsvåningar och bygger ut och restaurerar trappor och trapphus för att gå i samma stil som de äldre delarna i husen.

Företaget har också jobbat aktivt med att marknadsföra Kolmårds marmor, väl medvetet om att många lever i tron i att den inte längre går att få tag på.

– I dag finns ett generationsgap bland arkitekter. Kännedomen om Kolmårds marmor är fortfarande hög bland äldre arkitekter, men nu börjar vi även nå ut till de yngre generationerna. Det har förstås varit oerhört viktigt för

oss att öka kännedomen och hitta nya användare, samtidigt visar det hur lätt ett varumärke tappar i styrka om man inte underhåller det.

Det handlar också om att säkra framtiden för Borghamns Stenförädling. En ny generation står beredd att ta vid. Mats-Olas son Tim håller på att utbilda sig till stenmästare och arbetar redan i företaget.

– Vi har genomfört en investeringsfas de senaste åren. Därför är det extra glädjande att kunna konstatera att någon i familjen är villig att bygga vidare på den, säger Mats-Ola Ericsson.

– Samtidigt har det varit väldigt lärorikt för mig att lära upp en ny generation. Kunskapsöverföring går ju alltid åt två håll och jag har fått lära mig mycket om den nya teknikens möjligheter. Ibland har till och med jag blivit överbevisad om att tekniken kan åstadkomma samma perfektion som jag tidigare har hävdat att bara handen klarar. ■

FOTO: DAVID NAYLOR/UPPSALA UNIVERSITET

Universitetshuset, Uppsala universitet.
Ett stort restaureringsarbete pågår,
där Marmor & Granit har fått upp-
draget att tillverka nya stendetaljer.

En diva med vardagligt ansikte

DEN ÄR STENARNAS primadonna. Samtidigt möter Kolmårdsmarmorn oss i mängder av vardagsmiljöer, som hissar och trapphus.

– Kolmårdsmarmorn har två ansikten, kanske hänger det samman med att den tar för sig på ett helt annat sätt än till exempel Cararramarmorn, som är lite svalare och klassiskt neutral, säger arkitekten **Rasmus Wærn**, som ägnar stenen stort utrymme i boken *Stenarkitektur*.

Hans favoritexempel är Folksamhuset på Söder i Stockholm som stod färdigt 1960. Fasaden utgörs av drygt 7 000 kvadratmeter Ekebergsmarmor medan de 28 våningsplanen och hisshallarna får sin karaktär av Kolmårdsmarmorrens naturliga variation.

– De anställda har till och med kunnat orientera sig mellan våningsplanen med hjälp av de olika nyanserna, säger Wærn.

VALET AV MARMOR var kontroversiellt och rimmade illa med tidsandan och folkhemets kärnvärden. Dåvarande finansministern Gunnar Sträng reagerade starkt.

– Han ville hellre ha granit. Så blev det också när Folksam senare byggde kontoret i Farsta. Där är fasaden i Röd Vånga.

Marmorrens starka symbolvärde gör också att den ofta har fått stå tillbaka för andra, mindre "utmanande" alternativ.

– Den kopplas lätt samman med ett slags brackighet som du inte riskerar att stämplas med om du till exempel väljer en jordnära kalksten, som Ölandskalksten.

RASMUS WÆRN är övertygad om att ett marmorklätt hus skulle dra på sig samma kritik i dag som i början av 60-talet.

– När börsbubblor spricker kan överdådig inredning vara skäl nog att fälla vd:n. Journalister brukar inte vara sena att peka ut marmorn på huvudkontoret som ett bevis på bristande kostnadskontroll, trots att andra material kan vara betydligt dyrare.

Samtidigt har marmor upplevt en renässans de senaste åren och den internationella branschsammanlutningen EuroRoc förutspår en starkt ökad efterfrågan.

– Allt går i cykler. Vi har haft en våg av gråa nyanser en längre tid, då blir det naturligt med en motreaktion, säger Rasmus Wærn.

"I dag finns ett generationsgap bland arkitekter. Kännedomen om Kolmårdsmarmorn är fortfarande hög bland äldre arkitekter, men nu börjar vi även nå ut till de yngre generationerna."

FOTO: ANNARUT FRIDHOLM

Detalj från hisshall i Folksamhuset på Söder i Stockholm.

FAKTA

UTMÄRKELSEN OCH STENEN

- Sveriges Stenindustriförbund utser varje år Årets sten. Tidigare har bland annat Öländsk kalksten och Diabas fått utmärkelsen. Utmärkelsen syftar till att lyfta utvalda svenska stensorter och på det sättet öka kunskapen om natursten.
- Motiveringen till valet av Kolmårdsmarmor som Årets sten 2016 lyder: "Kolmårdsmarmor har en viktig plats i svensk stenhistoria och utses till Årets svenska sten 2016 för sin utsökta elegans. Likt en stenarnas diva hör den till en av de exklusivare marmorsorterna med nyanser från ljusgrönt till grönsvart, vilket har inspirerat arkitekter och konstnärer under århundraden."
- Kolmårdsmarmor är Östergötlands landskapssten och den är i dag eftertraktad även internationellt.

Dopfunten från 1200-talet,
Östra Eneby kyrka, Norrköping.

Ingångsportal,
Tändstickspalatset,
Stockholm.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS/HOLGER ELLGAARD/CC

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS/HARRI BLOWBERG/CC

Kolmårdsmarmor kan bli geologiskt arv

Kolmårdsmarmorn är en metamorf bergart, i praktiken en kalksten som har omvandlats under stort tryck, som bildades för cirka två miljarder år sedan. Det typiska utseendet, med mörka eller grönaktiga ådror, kommer från det höga inslaget av andra mineral än kalcit, som är typisk för bland andra Carraramarmor.

Det är framför allt silikatmineralet serpentin som ger Kolmårdsmarmorns typiska nyanser, som går från ljusgrönt till nästan grönsvart.

Det är också dessa nyanser som har gett den status som en av de mest exklusiva marmorsorterna. Den brukar bland annat kopplas samman med byggnader som Stockholms stadshus, Kreugers Tändstickspalats, Operan i Paris och Rockefeller Center i New York.

KOLMÅRDSMARMORN HAR en betydligt längre historia än den som sammanfattas i den industriella epoken. Redan på 1200-talet tillverkade man föremål i Kolmårdsmarmor. Det mest kända

exemplet är dopfunten i Östra Eneby kyrka i Linköpings stift.

Ett arbete med att göra Kolmårdsmarmor till ett internationellt geologiskt arv påbörjades av framlidne Anders Wikström, tidigare statsgeolog vid Sveriges Geologiska Undersökning, SGU.

Han skrev bland annat en uppsats om Kolmårdsmarmor som publicerades av Geological Society i London förra året, som en del i ansökan om att klassa stenen som ett geologiskt arv under beteckningen Global Heritage Stone Resource.

DET ÄR EN UTMÄRKELSE för naturstenssorter som anses ha haft särskild betydelse för människans kulturarv, allt från byggnader till konst. Tillsammans med Hallandagnejsen och Älvdalsporfyren tillhör Kolmårdsmarmor svenska stensorter som SGU deltagit i beskrivandet av.

SGU bedriver i dag ett brett arbete med att internationellt lyfta betydelsen av det unika svenska geologiska arvet. I Wikströms frånfalle drivs ansökan

vidare av hans spanske kollega, professor Dolores Pereira vid Universitetet i Salamanca.

BJÖRN SCHOUENBORG,

geolog och forskare, är president för organisationen som står bakom Global Heritage Stone Resource. Han ansvarar, tillsammans med kolleger på SGU, för motsvarande beskrivning och publikation som gäller Hallandagnejsen.

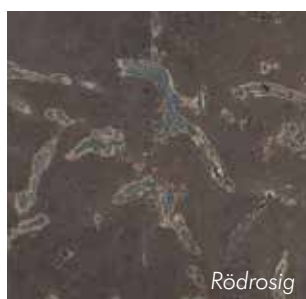
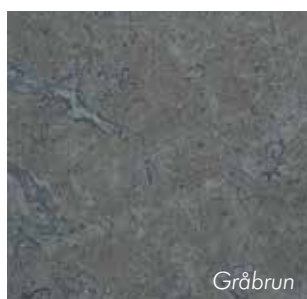
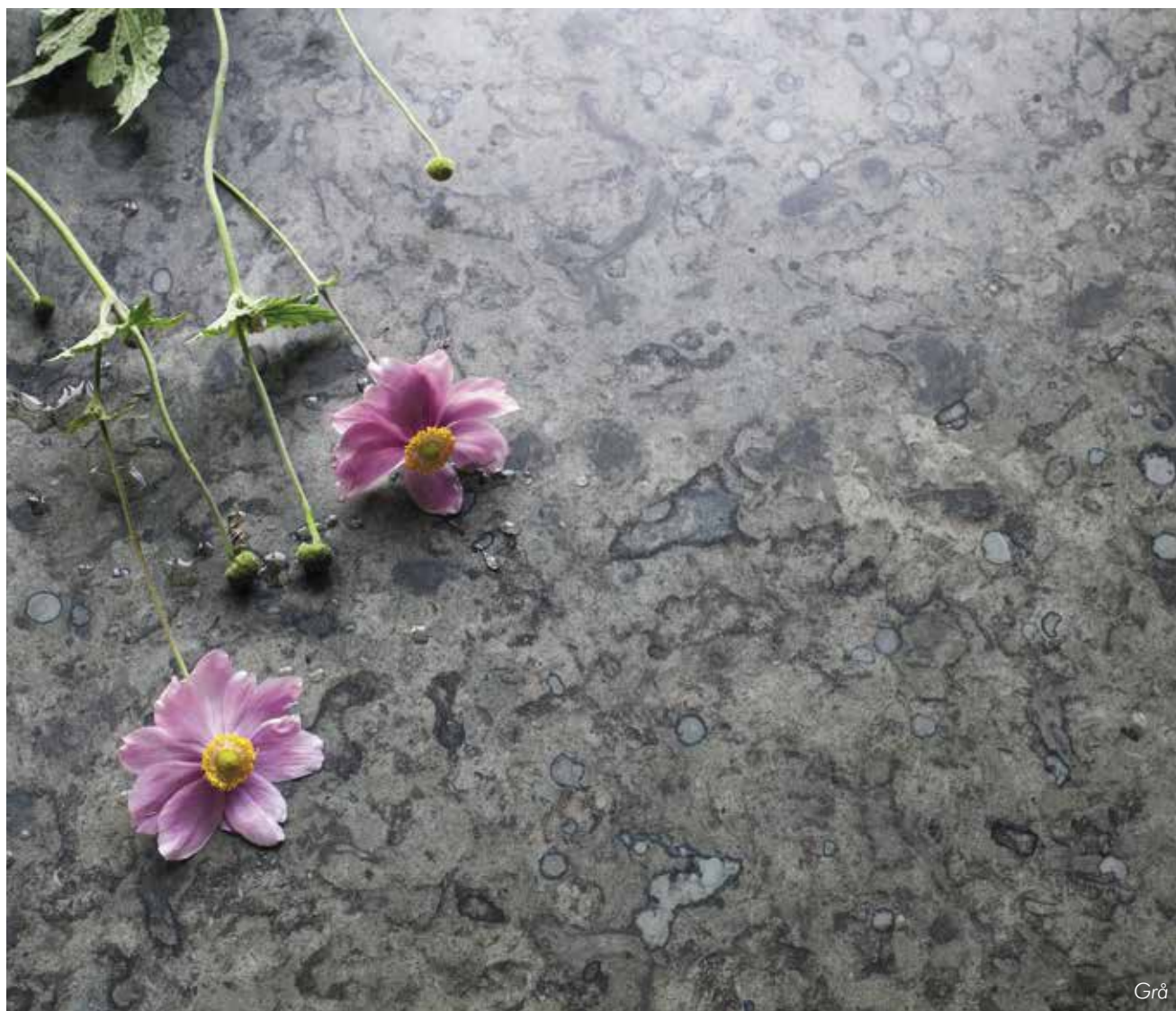
– Arbetet med att behandla alla nomineringar har påbörjats och den första utmärkelsen fick Portalandstenen under 2015. Arbetet kommer att pågå länge till. Det står många internationella stensorter på kö och flera internationella möten återstår.

Han räknar med att flera svenska stensorter kommer att bli aktuella så småningom. Både Bohusgraniten och den Öländska kalkstenen "ligger i röret".

– Vi får ta det i etapper, det får inte gå inflation i svenska förslag säger Björn. ■

Kalksten från Kinnekulle

Vår slitstarka kalksten som brutits på Kinnekulle i flera generationer är vacker såväl inomhus som utomhus. Med vår yrkesskicklighet kan vi hjälpa dig med allt från det lilla enkla till den svåra renoveringen. Vårt sortiment av kalksten passar till allt från golv, trappor, bänkskivor, murar eller terrassplattor.

Välkommen att besöka oss på
www.thorsberg.se eller via telefon 0510-54 00 56

THORSBERG
STENHUGGERI AB

ÅKES BÄNK

LUNDAPROFILERN Åke Hägerdal har fått en minnesbänk i svart Brännhultdiabas vid Krafts torg i Lund, med det passande namnet *Åkes bänk*.

Kyrkan har upplåtit plats till bänken som med sina sex platser ska symbolisera det öppna samtalet, som anses ha varit ett av Åke Hägerdals främsta kännetecken.

Det är hans hustru Rie Hägerdal som har låtit beställa bänken. Den är tillverkad av Ted Zaar på Zaar Stone och ritad av Ellen Hägerdal och hennes make Stuart Woods, designer vid Thomas Heatherwick i London.

En insamling bland Åke Hägerdals vänner har finansierat bänken.

– Jag hoppas att många personer kommer att njuta av att sitta här, säger Rie Hägerdal till Sydsvenskan.

TIDLÖS ELLER TRENDIG?

VI HAR STENLÖSNINGAR FÖR ALLA BEHOV

Valter Eklund Stenentreprenader AB är ett specialistföretag som utför alla typer av stenarbeten och stenentreprenader. Bland annat golv, fasader, trappor, badrum, kök, markbeläggningar, murar m.m.

VE Sten AB med import och egen verkstad. Tillverkar, tillhandahåller och säljer alla typer av stenmaterial. Bland annat golv, väggplattor, gat- & kantsten, markhållar, fönsterbänkar, bänkskivor för kök och badrum, trappor, beklädnader, fasader, murar m.m.

KUNSKAP OCH TRADITION SEDAN 1938

VALTER EKLUND KONCERNEN

Korgvidegränd 5-7, 162 44 Vällingby

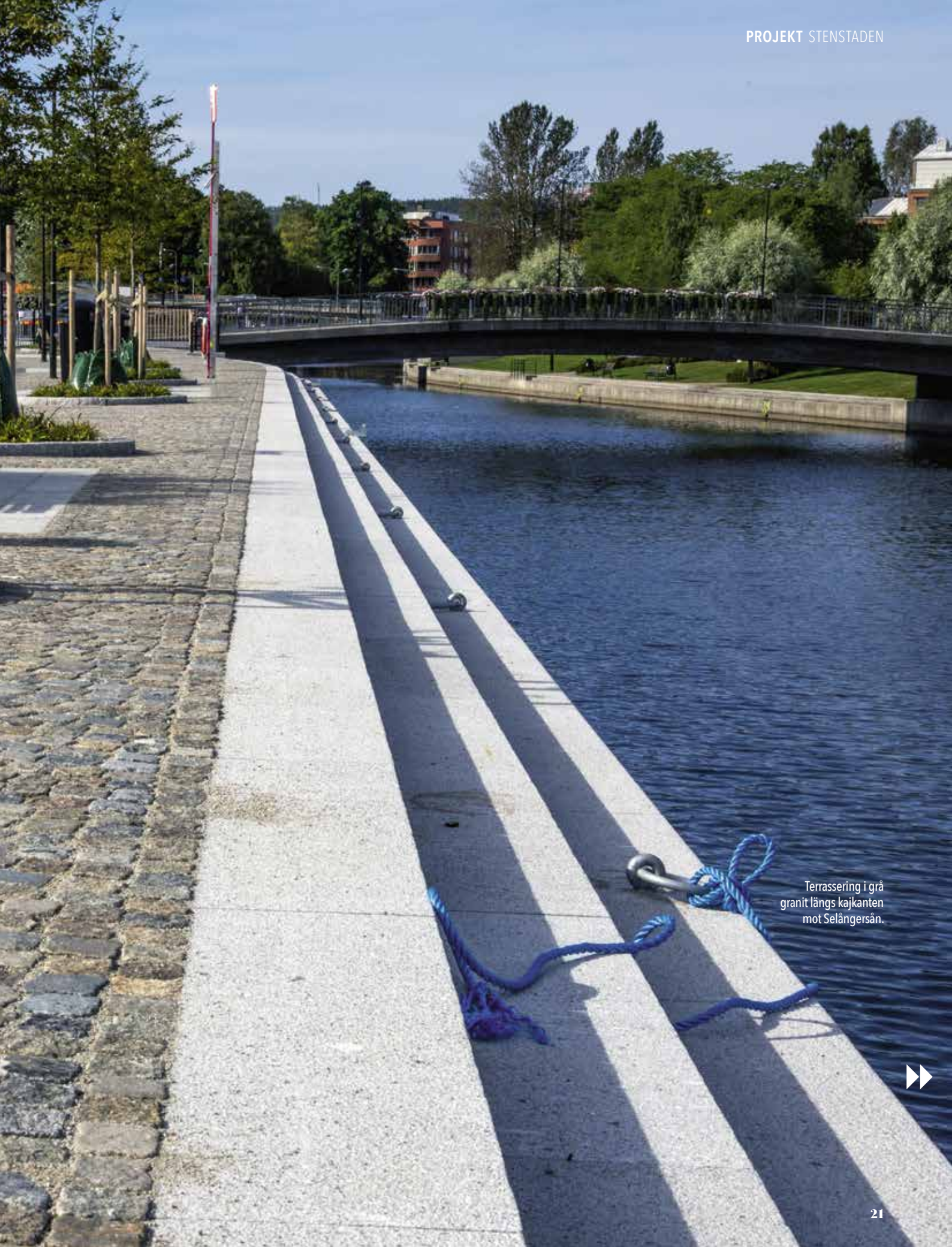
Tel: 08-38 03 30, Fax: 08-38 56 38

Mail: info@ve-sten.se Hemsida: www.ve-sten.se

Stenstadens förnyelse

Sundsvalls stenstad är en av Sveriges bäst bevarade stadskärnor från 1890-talet, och därmed en kulturmiljö med riksintresse. Stenstaden sätter också ramarna när Sundsvalls centrum ska genomgå omfattande förändringar de närmaste åren.

TEXT **PETER WILLEBRAND**
FOTO **YLVA ÅSTRÖM, HANS ERIKSSON & ERNST HENRY**

Terrassering i grå
granit längs kajkanten
mot Selångersån.

Kommunen har i nära samarbete med Sundsvallsborna utarbetat en stadsvision för hur de centrala delarna av staden ska utvecklas. Den har resulterat i tio uppdrag som tillsammans ska skapa ett nytt "Sundsvalls vardagsrum", som är bättre anpassat för en modern besöksnäring och som bjuder in till ett stadsliv som är levande året om. Till exempel står Stora torget på tur för upprustning.

Ett av de uttalade uppdragen är att Stenstaden ska fortsätta att värnas. Målsättningen i projektet är att utformning och materialval ska ha en tydlig koppling till Stenstaden. Ett sammanhängande naturstensbelagt stråk med god vattenkontakt skapades längs södra sidan av Selångersån. Arbetet sker i flera etapper.

Stefan Näslund är projektledare på Sundsvall kommun. Han berättar att tjänstemännen bland annat har gått kurser där man fördjupat sig i innehållet i branschbibeln *Stenhandboken*, allt för att bättre kunna knyta an till historien när det kommer till stenvalen.

– Vi har både använt importerad och svensk sten, vi har till exempel kunnat återanvända mycket smågatsten som kommunen haft lagrat sedan tidigare.

När etappen avslutades i somras fick kajstråket direkt en praktisk användning i samband med det stora idrottsevenemanget SM-veckan.

– När veckan började i slutet av juni fungerade trapporna och sittblocken längs strandpromenaden som läktare vid simtävlingar och vattenpolomatcher, säger Stefan Näslund.

Vid sittplatserna är marken belagd med ljusgrå granitplattor som omges av den återanvända smågatstenen lagd i bågmönster.

Ylva Åström, landskapsarkitekt vid Sweco, har arbetat med projektet på uppdrag av kommunen.

– För att öka vattenkontakten terrasserades kajkanten med steg av granit. Trapporna av granit med krysshamrade plansteg och råkilade sättsteg mixades med sittblock av krysshamrad portugisisk granit för att skapa variation, säger hon.

Även tillgängligheten till kajen förbättrades, bland annat genom fler möjligheter att angöra med båt.

Natursten återkommer även längs kajstråkets gång- och cykelväg som är belagd med plattor på 300 x 600 millimeter av krysshamrad ljusgrå kinesisk granit med stråk av finländsk svart diabas.

Intilliggande Fisktorget har fått en öppen och plan yta. I anslutning till torgytan finns även uppställningsplatser för serveringsvagnar.

– Det ska vara lätt att använda torget och möblera för olika aktiviteter, som en "vit duk", säger Heléne Swang, planeringsarkitekt på Sundsvalls kommun.

Blockstegstrappor anlades för att utjämna nivåskillnaderna och skapa den plana torgytan.

– Torget är belagt med flammad smågatsten lagd i vågor och bågar med fiskmönster i stället för den tidigare råkilade smågatstensytan.

I utkanten av torget finns sittelement utförda av återanvända kajkrönstenar av granit med sitsar av ek.

Själva kajkrönet är lagt med granitblock på 400 x 400 millimeter med krysshamrad ovan- och framsida.

– Kajfronten är utförd med beklädnadsgranit, monterad på prefabricerade betongelement, säger Ylva Åström.

När elementen hade monterats kompletterades kajfronten med en rad stenar av beklädnadsgranit i skarven mellan modulerna.

– Stenstorlekarna varierades för att ta bort intrycket av upprepning i mönstret när elementen sammanfogats.

Vid en tidigare etapp utformades parkstråket på den norra sidan av ån med bland annat kafé och solgryta. Då användes Tossene Grå Bohus-granit.

Nästa etapp – Olof Palmes torg med terrassering ner mot Selångersån – är nästan färdigställd.

– Där har vi använt en mix av kinesisk, portugisisk och svensk granit samt finländsk diabas. ■

Kajstråket längs Selångersån.

Projekt: Stenstaden, Sundsvall.

Arkitekt/landskapsarkitekt: Cecilia Andersson och Heléne Swang, Sundsvalls kommun, samt Ylva Åström, Sweco.

Byggherre: Sundsvalls kommun, projektledare Stefan Näslund.

Stenleverantör: Hallindens Granit.

Flammad smågatsten har lagts i böljande mönster på Fisktorget.

Fisktorget. Bänkarna är av återanvänd kajkrönsten och ek.

Hård kärlek

Rasmus Wærn är den skrivande arkitekten som älskar sten. En kärlek som han delvis ärvde av sin far, som var skulptör och kunde finhugga pelarbaser.

– En idealisk arbetsdag är att först hugga sten några timmar och sedan sätta mig att skriva, säger han.

TEXT PETTER EKLUND FOTO ANNA RUT FRIDHOLM

”Jag blir så glad över detaljerna och hantverket. Det är fint att man behandlade den här beklädnadsstenen med sådan omsorg så att man känner att det är ett homogent massivt material.”

På sextonde våningen lägger arkitekten Rasmus Waern handen mot en marmorskoning. Han ser lycklig ut. Här i en ekande hall i Folksamhuset i Stockholm visar sig ett mästerskap i Kolmårdsmarmor. Det lilla välarbetade hörnet med sin mjuka gering, liknande ett armveck, är ett litet stycke anonym, men precis stenkunst.

– Jag blir så glad över detaljerna och hantverket. Det är fint att man behandlade den här beklädnadsstenen med sådan omsorg så att man känner att det är ett homogent massivt material.

Efter mer än 55 år i kontorsmänniskans tjänst är marmorn fortfarande fin och oskadd.

Rasmus Wærn söker kvalitet, i material och teorier. Han är skrivande arkitekt, anställd sedan tolv år på arkitektbyrån Wingårdhs i Stockholm. Han deltar i kontorens projekt, är med och skriver dess program, en formulerande verksamhet med mjukare värden till maskineriet.

– Arkitektyrket är i mångt och mycket ett kommunikationsyrke. Det handlar om sense-making, att man har en idé och i slutänden ska något bli byggt. Hur gör vi då? Att bara göra en fantastisk skiss och lämna till byggherren fungerar inte längre. Man måste prata och skriva och skriva och prata.

I de komplexa byggprocesserna blir det allt viktigare för arkitektkontoren att kommunicera sina idéer, både för sig själva, för uppdragsgivarna och omvärlden.

Rasmus Waern är också arkitekturhistoriker, med många år som lärare på KTH bakom sig. Han reser, föreläser, debatterar och befinner sig vid den svenska arkitekturens frontlinjer, detta svåröverskådliga myller av idéer, visioner, miljöfrågor, teoribyggen och krasst massbyggande.

– Det skapas nu nya symbioser mellan akademien och arkitekturen och där är jag en slags brobyggare.

Han placerar sig själv mellan två ytterligheter: teori och praktik.

– Jag är intresserad av ”hands on”, att arbeta med det rent praktiska och där kommer stenen in. Jag kan hugga lite grann, kan spräcka en sten och mura en mur, jag kan köra grävmaskin.

Han har levt nära stenmaterial ända sedan barndomen och kombinerar den handfasta kunskapen med teoribildning kring

arkitektur och dess historia. I detta spänningsfält älskar han naturstenens individualitet.

– Eftersom jag inte är främmande för materialitet känner jag en viss trygghet i mitt skrivande. En idealisk arbetsdag är att först hugga sten några timmar och sedan sätta mig att skriva. Hantverket väcker tankarna och städar bort poänglöst overteoriserande. Mitt tänkande har sin grund i en konkret verklighet.

Därför ser Rasmus Wærn så nöjd ut med fingrarna mot den 40 millimeter breda, mjukt huggna hissomfattningen här uppe på sextonde våningen.

Vi är på stenhjakt. Folksamhusets hissar tar oss upp och ner i sökandet efter den våning som har den grönaste Kolmårdsmarmorn. Vår ciceron Stig Karels, som har arbetat här i 35 år och nu är husets konstexperts och guide, har spanat i förväg, men nu har vi tappat bort oss en smula och sökandet blir alltmer fnissigt i takt med att våningarna i detta steneldorado undersöks.

– Nej, har var det inte heller, vi åker till tjugotvåan ...

Det är lunchdags och full rulle i höghuset, hissdörrar gapar och sväljer, folk kliver in och ut, balanserar laptops och kaffekoppar. Vi åker uppåt, våning 20, 22, 25 ... en trappa leder vidare till våning 26, där vi plötsligt stirrar rätt ner i trapphusets svindlande schakt av Ekebergsmarmor. Man känner sig liten och tillfällig inför detta folkrörelsens marmorbygge, vars elegans stack i ögonen på somliga. När Folksam skulle bygga sitt nästa stora kontor i Farsta, förbjöd finansminister Gunnar Sträng marmor. Det skulle vara granit. Den röda Vånga-graniten som valdes var visserligen nordiskt kärvt så det förslögs, men också så svårarbetad att den blev dyrare än marmor. Vald för att berätta är sten ett ideologiskt material.

– Marmor sänder ut särskilda signaler och den nämns ofta i samma mening som Rolls Royce, diamanter och champagne, medan granit kopplas till arbetets söner, kraft och mannamod, säger Wærn och berättar om de gamla bankpalatsen som tömts på sina verksamheter.

– Vi kan ändå uppleva deras pompa och känner ett slags värme i kraften av kvaliteten. Det är viktigt att byggherrar i dag förstår att de har ett ansvar som går bortom det egna företagets skyldigheter. Man ska bygga en kollektiv livsmiljö för alla invånare.

Till sist hittar vi fram till en våning med väggar av spräcklig Kolmårdsmarmor, antagligen sorterad redan i brottet på 1950-talet. Yterna liknar en skärgårdskarta, som om stenens inre mönster stod i magisk förbindelse med havets jättelika stenrike. Perspektiven skiftar, små detaljer påminner om bilder från rymden, mikro blir kosmos.

– Naturen känner inte till namn och ordningar och gränser. De metamorfa bergarterna är liksom fångande i ett ögonblick i jordytans ständigt pågående omvälvning, berättar Wærn.

– Stenen är märkvärdig bland material. Den är motsträvig och besvärlig, men varje gruskorn är en släkting till diamanten.

På direktionsvåningen på plan 26 skulle det självfallet finnas något extra. Konstnären Lennart Lindkvist fick fria händer och skapade verket *Midgårdssormen* fångad i ett nät med inkrustationer – stenens intarsia – av sju sorters italiensk och spansk marmor. Längst bort i korridoren glöder en glasmosaik som ett kyrkfönster. Det är Sven X:et Erixons vision av ett stenbrott i skånska Söndrum, en viktig plats i hans motivvärld.

Så sjunker hissen ner till våning fyra, en bit under marken, där ett av husets stiligaste rum är beläget, fontänhallen, med tre sorters polerad marmor: Ekebergsmarmor från Glanshammar, Kolmårdsmarmor och på väggarna en lilatonad nordafrikansk Lidomarmor, antagligen från Marocko, med de mest livliga bitarna lagda i bårder. I ett hörn tronar en egenartad fontän, Brunnen, i stengods, formgiven av Gustavsbergs Stig Lindberg

och skänkt till huset av personalen 1960. Fontänens stilla porlande gav rummet en meditativ stämning och stressade medarbetare pustade gärna ut här en stund. Ett venetianskt stenvall ledde mot den forna matsalen, förr en grandios entré mot ett hav av Axel Larsson-stolar i svart och rött. Nu har det mesta här nere byggts om till gipsväggar och snurrdörrar för fläktsystem och säkerhet. Den gamla tidens glans är naggad i kanten, men marmorhallen står ännu ekande och stilig, en oas av sten.

Rasmus Wærns resa in i arkitekturens värld tycks ha startat i en känsla av besvikelse och en stark vilja att rätta till. Han växte upp i Vasastaden i Göteborg, som på 1960–70-talen till stora delar var ålderdomlig och började rivas och försvinna. Det fanns en väldig spännvidd i boendestandard.

– Jag hade kompisar som bodde utan badrum och som gick till Valhallabadet varje lördag för att tvätta sig.

Den unge Wærn upplevde rivningarna, men reagerade ännu starkare på det som byggdes.

– Jag blev förbannad för att det såg så djävligt ut. Det var uppenbara nedköp. Det gamla hade rymd, var ståtligare, vackrare, mera elaborerat.

Det kom tekniska standardförbättringar, samtidigt inträffade en väldig standardförsämring inom arkitekturen.

– Världigheten i de gamla levande miljöerna var mycket större.

Denna märkliga situation gav Wærn en viktig impuls. Han gick in i sin yrkesbana med ett starkt engagemang i vad som var bra och vad som inte funkade. Hans föräldrar var lärare, pappan i konstvetenskap.

”Jag lärde mig att hantera mejsel och hammare och fick respekt för materialet. Det gäller att vara ytterligt försiktig så att man inte spräcker ett hörn. Men ligger stenen väl ner, kan den finnas till nästa istid. Det är de perspektiven det är skojigt att förvandla till ord.”

– Det präglade oss barn. Brorsan blev landskapsarkitekt, syrran blev konstnär.

Det var pappan som knuffade Rasmus åt arkitekturhålet, i stället för en tänkt framtid med antikvarisk byggnadsvård.

– Farsan tyckte att det borde vara roligare att syssla med det som ska komma, att gestaltandet av framtiden är det viktiga.

Under hela Rasmus Wærns uppväxt moderniserade hans föräldrar en gammal gård i Dalsland, en miljö som hade varit oförändrad i sekler. Gradvis moderniserade de stället, som en mikrobild av den pågående standardutvecklingen i Sverige.

– Jag minns när jag första gången kunde tända en elektrisk lampa och bara stod och gapade.

Det var i Dalsland han började hugga sten. Pappan var utbildad skulptör och kunde finhugga pelarbaser.

– Jag lärde mig att hantera mejsel och hammare och fick respekt för materialet. Det gäller att vara ytterligt försiktig så att man inte spräcker ett hörn. Men ligger stenen väl ner, kan den finnas till nästa istid. Det är de perspektiven det är skojigt att förvandla till ord.

Pappa tycks ha älskat sten och köpte lassvis. Lastbilar kom med stenbroar och huggna granitbumlingar från ett slussbygge som aldrig blev av i Dalslands kanal. Svart ”Hitlersten”, en norsk grovkristallin granit från Lofoten, beställd till den planerade nazistiska huvudstaden Germania, landade på lantstället tillsammans med gamla Kungstorget i Göteborg, lagt på 1860-talet med block av halländsk Fjäråsgnejs.

– Miljontals göteborgsfötter har slitit dem.

Torgstenen skulle egentligen dumpas i nya Skandinavien, men pappan lyckades köpa hela torget som skrot. Nu finns stenen överallt på lantstället, i köket, runt öppna spisen och vid badplatsen. Nära intill finns också ett nedlagt brott för takskiffer.

– Den svarta skiffern är en speciell sten för mig. Vi badade vid högar av skrotsten som var väldigt bra att kasta macka med.

Han minns gamla takläggare som högg takskiffer för hand med en lång kniv, ”inga vinkelslipar och andra fänigheter”. En man hade lagt taket på Posthuset i Göteborg på 1920-talet.

– Det var ett magiskt yrkeskunnande.

Efter gymnasiet, i början av 1980-talet, praktiserade Rasmus Wærn hos White Arkitekter i Göteborg. Det var en svår tid med konjunktursvacka och sökande efter legitimitet i bakvattnet av Miljonprogrammets byggfeber.

– Vilsenheten var monumental.

Med postmodernismen kom åter vind i seglen, alstrad av teorier från USA och Italien, snarare än praktik. Det bidrog till att Rasmus Wærn började skriva om arkitektur. Han ville peka på bra exempel, nå djupare kunskap inifrån.

Redan andra året på Chalmers skrev han arkitekturkritik i

Göteborgsposten, något som egentligen inte finns i dag i svensk press.

Efter skolan arbetade han på ett arkitektkontor, men fick snart erbjudande om att doktorera på Chalmers. Det var något med arkitektyrkets mittfåra som inte roade honom.

– Jag ville släppa den ordinära arkitektkarriären att rita för att göra hus. Det viktiga för mig är materialen och hantverket parat med de teoretiska och historiska bitarna.

Avhandlingen handlade om arkitekturtävlingar och blev klar 1996. Han flyttade med sin familj till Stockholm och blev redaktör på tidskriften Arkitektur tills han anställdes på Wingårdhs.

Hemma har Rasmus Wærn det matsalsbord han växte upp med, en hybrid av 1800-talsek med modern teatskiva, ditsatt av pappan av praktiska skäl.

– Det där mötet och attityden att ta med historien och utveckla den syntetiskt är viktig för mig. Teaken och eken blir bara bättre och bättre av varandra. På det viset tänker jag också på staden och arkitekturen. Rätt valda framkallar de olika materialen nya synteser och skönheter. Man behöver inte byta ut allting, resultatet kan bli mera än summan av delarna.

Stenens konjunkturer går upp och ner. I dag är den återigen ett attraktivt val och stenpaletten är nästan obegränsad.

– De stora internationella kontoren har särskilda avdelningar med materialexperter, man forskar om nya material, hur man kan använda ny teknologi. Vad kommer till exempel grafén att betyda för arkitekturen i framtiden?

I dag är natursten populär interiört, använd i stället för kakel.

– Ekologivågen vill visa på maximal enkelhet, men där har stenen blivit ett beklädnadsmaterial, en accessoar. Vi måste finna ett sätt att ge den en solid roll. Sten och åldrande är en komplex historia. Exteriör sten är inte alltid så underhållsfri. Fasader kan snabbt förvandlas till oigenkännlighet av luftföroreningar.

– En verkligt levande arkitektur ska kunna åldras på ett vackert sätt. Sten kan beväxas, få alger, med bibehållen värdighet.

Felaktigt använd sten är svårreparerad och knepig eller omöjlig att komplettera. Rasmus Wærn tycker att det finns brister i utbildning och kunskap om hur sten åldras, hur fasader kan se ut om 20–30 år.

– Kan man mindre om materialet ställer man också mindre krav. Man blir också mindre fantasirik. Att förstå och förmedla symbiosen av material och hantverk och vad den har åstadkommit genom tiderna är viktigt. Vi måste hämta upp den gamla kunskapen och utveckla den, säger Rasmus Wærn som också har haft kurser i stenarkitektur på KTH.

– Tittar vi på den riktigt långa arkitekturhistorien är det bara stenbyggnaderna vi kan gå efter. Mayakulturen, de gamla khmererna, Indien ... träet som användes vet vi inget om, men stenen består. ■

FAKTA

FÖRFATTAREN RASMUS WÆRN

Utöver arkitekt är Rasmus Wærn även arkitekturhistoriker och författare. Han har bland annat skrivit dessa titlar:

- *Stenarkitektur* (Balkong förlag 2011), utgiven tillsammans med Stenindustrins forskningsinstitut, tar upp ett fyrtiotal byggnader där sten använts genomtänkt.
- *Vad är arkitektur och 100 andra jätteviktiga frågor* (Langenskiöld 2013) tillsammans med Gert Wingårdh, nu översatt till engelska, spanska och kinesiska.
- *Bygge och bråk*, (Atlantis 2015) om konflikter som har format städer, både här hemma och utomlands, från Carl August Ehrensvärds visioner – "flytta Stockholm till Sicilien, bygg en pyramid på Gustav Adolfs torg" – till gamla Haga, Berlins palats och Slussen.

På direktionsvåningen på plan 26 finns Lennart Lindkvists konstverk *Midgårdsormen* skapad med inkrustationer i sju sorters italiensk och spansk marmor.

För frihetens bröder

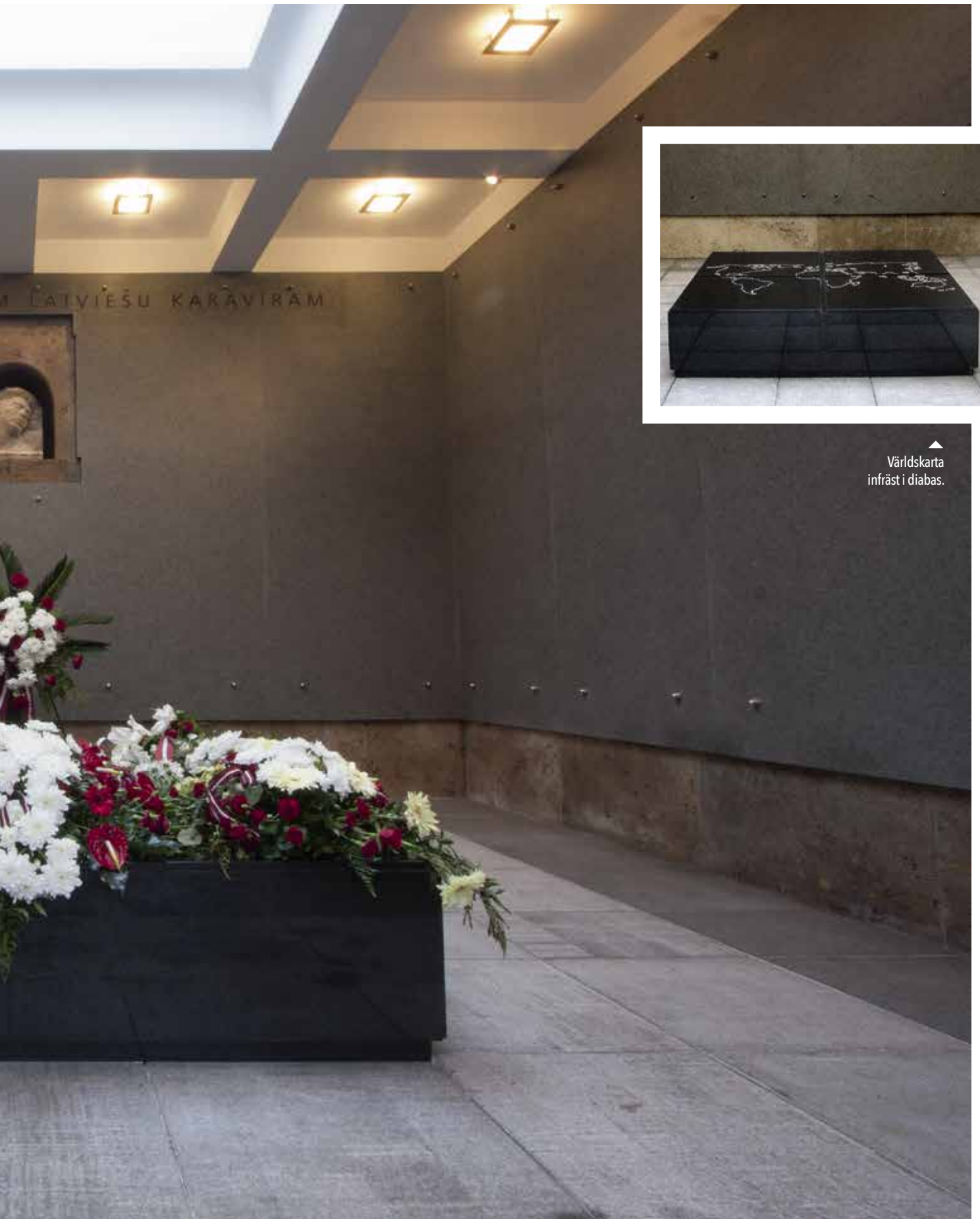
BRĀĻU KAPI – Brödernas kyrkogård – i Riga är en nationell minnesplats för de drygt två tusen lettiska gevärsmän som dog under första världskriget och efterföljande frihetskrig.

Den nio hektar stora kyrkogården uppfördes 1915-1936 och ligger drygt fem kilometer nordost om stadskärnan. Det är en kombinerad gravplats och skulpturpark, med monumentala skulpturer skapade av den kände bildhuggaren Kārlis Zāle, som själv är begravd på platsen. Zāle har bland annat utformat den massiva entrén.

Skulpturerna och landskapet knyter an till Lettlands historia och representerar på olika sätt landets regioner och städer. Vissa delar förstördes och revs ner under Sovjetockupationen, men har på senare år restaurerats, bland annat med stöd och donationer från letter som tidigare emigrerat.

Som ett led i restaureringarna har två tidigare utrymningsbyggnader omvandlats till minnesrum där de fallna soldaterna hedras. Hallindens Granit har levererat Tossene Grå Bohus som numera klär väggarna i rummen. ■

TEXT PETER WILLEBRAND FOTO HALLINDENS GRANIT

▲
Vārldskarta
infräst i diabas.

Kunskapens kvarter

Kunskapsparken är den nya botaniska trädgården på SLU i Ultuna. Den är indelad i tre avsnitt – staden, trädgården och parken – som ska vara en del av undervisningen. Men kostnaderna höll på att stjälpa projektet, skriver landskapsarkitekten **Thorbjörn Andersson**.

FOTO **MARC TREIB**

Hur ser en botanisk trädgård för vår tid ut? Är den annorlunda än de som vi är vana vid sedan förr, där varje växt står i sin ruta, och rutorna är organiserade i växtfamiljer enligt Linneanska principer?

Så såg botaniska trädgårdar ut även före det att Linné upprättade sin systematik av växtriket, faktiskt redan då

världens äldsta botaniska trädgård byggdes i Padua i Italien, år 1545.

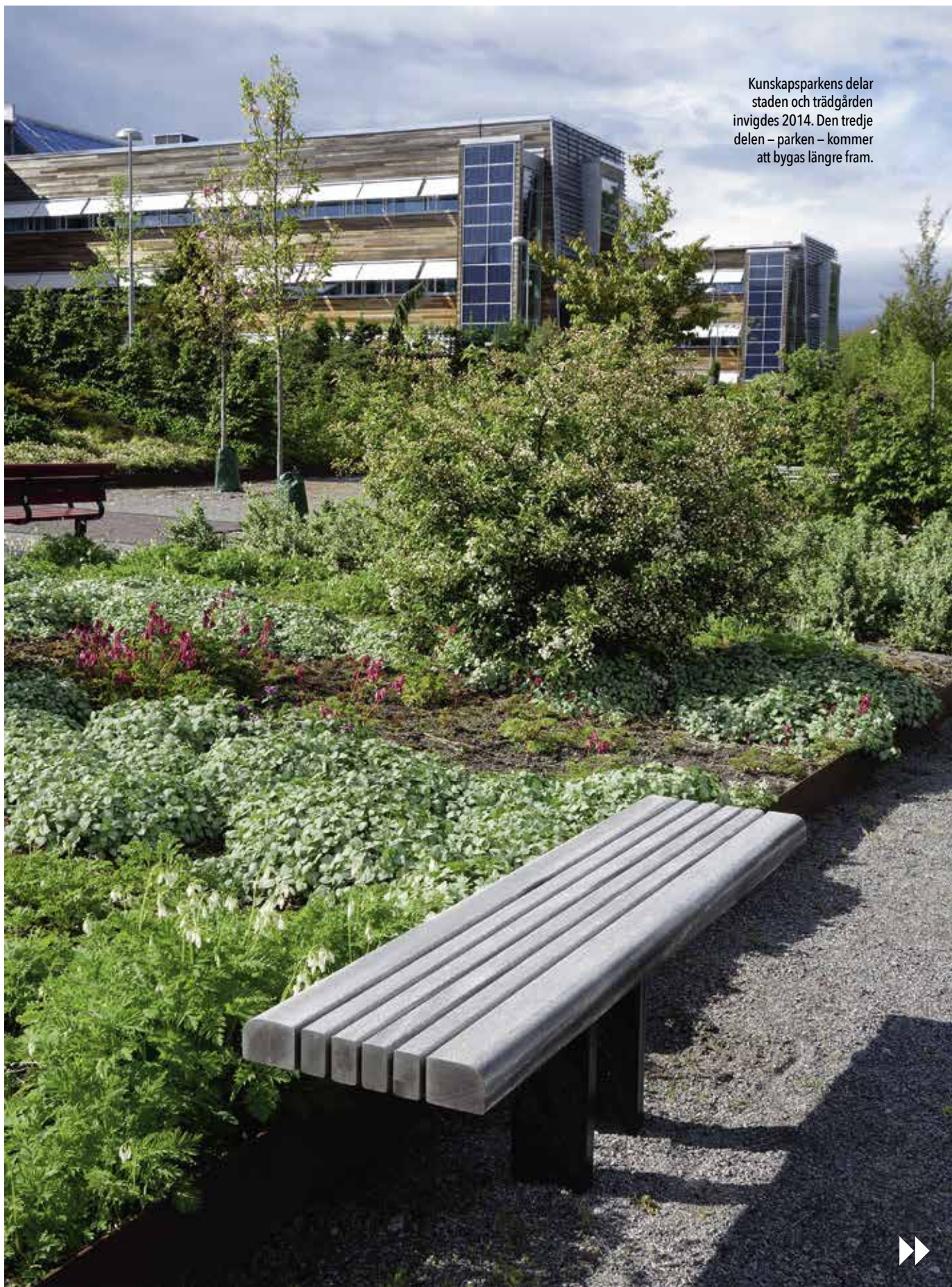
Kunskapsparken, den nya botaniska trädgården på Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) i Ultuna, är gjord efter andra principer. Här är det formade uterummet utgångspunkten, alltså hur man kan arbeta med växter i hela miljöer för att bygga upp gestaltade rum.

I Kunskapsparken ingår förutom ett

brett växtsortiment också stenmaterial som markbeläggningar, trappor och murar, och även olika parkmöbler.

Tanken är att denna nutida botaniska trädgård ska fungera som en sortiments-trädgård, men också som inspiration i utbildningen av landskapsarkitekter.

Parken är också populär bland allmänheten och är SLU:s ansikte utåt. Guidade visningar sker återkommande.

Kunskapsparkens delar
staden och trädgården
invigdes 2014. Den tredje
delen – parken – kommer
att byggas längre fram.

Tomas Lagerström, SLU:s legendariske lärare i växtmateriallära, har varit med och gjort växturvalet.

”Trädgården är mer öppen, solig och består av ett antal cirkelrunda bersåer ställda på en botten av grus. Den är lite mera lekfull än den stramare staden.”

Kunskapsparken är uppdelad i tre avsnitt, döpta till staden, trädgården och parken. Första delen, staden, är rätvinklig som stadens kvarter och korsas av raka stråk liksom stadens gator.

Här finns ett urval vanliga och ovanliga träd ställda på olika avstånd för att man ska kunna uppleva och förstå den rumsliga effekten av tätare respektive glesare avstånd mellan stammarna. Själva kvarteren är fyllda med klippta häckar och perenner i olika grupperingar.

Eftersom här finns mycket alléträd är det en miljö med halvskugga, vilket också avspeglar sig i övriga växtval.

Tradgården är mer öppen och består av ett antal cirkelrunda bersåer ställda på en botten av grus. Den är lite mera lekfull än den stramare staden. Innanför bersåernas häckar finns växtsortiment organiserade från lite olika utgångspunkter, till exempel världsdelar, stilepoker, torrt/fuktigt och även färg.

Den tredje avdelningen parken är i större i skala. Den är rymligare, innehåller mera resliga parkträd i fri placering

på en botten av gräs och har rum som ramas in av friväxande häckar.

Allt material – sten, växter, möbler – är skänkt av branschens företrädare. Det har gjort att ett projekt som initialt höll på att läggas ner, på grund av att kostnaden inte matchade budgeten, faktiskt blev genomförbart. Åtminstone delarna staden och trädgården, medan parken kommer att byggas i framtiden.

Växtsortimentet har tagits fram i nära samarbete med SLU:s legendariske lärare i växtmateriallära, Tomas Lagerström, som också invigde Kunskapsparken 2014, nästan på pricken till sin pensionsdag.

Stenmaterialet är kalksten, graniter och skiffer i olika format, sorter, bearbetningar och läggningmönster. Dessutom finns betongmarksten och tegel. Sten, växter och möbler är etiketterade för att underlätta studenternas lärande.

SLU Ultunas Kunskapspark är en del av ett mycket stort byggprojekt på SLU som har omfattat såväl grå och gröna offentliga rum som fyra nya institutionsbyggnader. SLU Ultuna har nu fått ett nytt utseende och liknar ett riktigt campus. Den som inte har varit där på ett tag kommer inte att känna igen sig. ■

Projekt: Kunskapsparken, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU), Ultuna.

Landskapsarkitekt: Thorbjörn Andersson (ansvarig), Staffan Sundström, Hanna Assar-gård och Per Johansson.

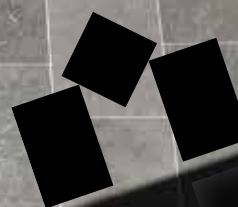
Beställare: Akademiska Hus genom Ralf Wigenius.

Botaniskt urval: Tomas Lagerström (SLU) och Emma Norrman (Funkia landskapsarkitekter).

Tradition från Öland

Mysinge Stenhuggeri AB är ett familjeföretag i den tredje generationen och har sedan 1930-talet brutit och förädlat den öländska kalkstenen. Vi levererar Ölandskalksten till det stora och lilla projektet, både i inne- och utemiljö.

Mer information om produkter och bearbetningar finns på vår hemsida.

MYSINGE
STENHUGGERI

Återbruk

Medskapande, återbruk och årstidernas växlingar. Så lät förutsättningarna när Umeå skapade Årstidernas park. I skogen hittades ett större parti bortglömd kajsten som återuppstod som en slingrande stödmur, och som genom "ett trolleri" sattes parken på plats.

TEXT PETER WILLEBRAND FOTO ANDERS MÅRSÉN

Inför kulturhuvudstadsåret 2014 bestämde sig Umeå kommun för att bygga ytterligare en del i parkstråket "Staden mellan broarna". En anonym strandpromenad vid älven, dominerad av en överdimensionerad vägremsa, skulle bli en grön oas av stadsparkskaraktär.

Uppdraget gick år 2012 till arkitektkooperativet Combine, som ansåg det viktigt att placera in projektet i en större stadsomvandling. Tidigt inleddes en dialog med berörda aktörer, från tjänstemän och parkarbetare till medborgare, i linje med kulturhuvudstadsårets tema av medskapande ("co-creation city"). På konkret stadsbyggnadsnivå var parkens uppgift att koppla samman stadsdelarna Rådhusparken, Kyrkbacken, Vänortsparken med strandpromenaden vid Konstnärligt campus.

– Upplägget var en samrådsprocess med allt från workshops med politiker till enskilda förslag från engagerade kommuninvånare, men tidplanen var knapp. Därför lämnade vi medvetet processen öppen, det gällde även när parken senare stod färdig. Vi kallar idén "den tomma lägenheten", säger landskapsarkitekten Anders Mårsén.

Idén till en stödmur som inramning kom upp tidigt i projektet. Men Combine hade svårt att hitta ett material som budgeten kunde bära. Den oväntade lösningen kom när ett större parti gammal kajsten, som hade legat bortglömd i skogen sedan 80-talet, påträffades. Ett ypperligt exempel på återbruk.

– Stenen hittade tillbaka till sitt ursprungliga älvnära läge.

Muren böljar i plan och skapar olika mikroklimat för både människor och växter, med attraktiva och skyddande lägen i tidig vår eller vid blåsig väder.

– Den ritades dit för att kunna skapa mer användbar yta på en tidigare sluttande mark. Eftersom den tidigare "halvparken" inte var så välbesökt och en stor del av det som senare blev park var en flerfilig väg, upplevde många att platsen "trollades fram ur ingenstans".

Muren skapar två nivåer: en lägre mot älven och en högre mot Strandgatan.

– Vi skapade ett brett stråk för gång, cykel och vistelse efter idé från ett medborgarförslag. Kvinnan som hade lämnat in förslaget ville att Umeå skulle få sin egen Copacabana, en "Umecabana".

Murens böljande linjer fångas upp i ett lika böljande metallräcke som skapar utsiktnischer mot älven.

Combine blev förvånade när de för ut och tittade på "några stenar i skogen". Kajsten blev projektets guldgruva. Arkitekten Magnus Schön agerar skalgubbe.

"Kvinnan som hade lämnat in förslaget ville att Umeå skulle få sin egen Copacabana, hon kallade det Umecabana."

– Räcket är ett mästerverk av metallentreprenören. Det har anpassats i både i höjd och plan mot lokala variationer i stenyta, med borrhålen på rätt plats på ovansidan av stenen och inte i skarvarna.

Men det finns fler exempel på återvinning. En granittrappa som revs i Rådhusparken fick ta plats här som del i en räddningstrappa. Bevarande och flytt av träd inom parken och från andra delar av Umeå har också varit viktigt.

– Vi har också använt lokalt material till stensmjöl och prioriterat det före ett ljusare material som kanske hade varit snyggare. Vi har inte beställt utländsk natursten, men vi beställde nybruten gotländsk kalksten till två trappor.

En viktig del i projektet är att delar av Strandgatan har sänkts drygt en meter.

– Det märks inte om man inte redan känner till det, men det skapar en bättre visuell kontakt med Konstnärligt campus, som parken länkar till i öster.

I riktningen mot Vasagatans förlängning har plats reserverats för ett växthus, som ett avslut på en evenemangsgata.

– Det har varit en önskan och snackis bland invånare och politiker. Vasagatan håller på att utvecklas till en mer aktiv gata med Norrlandsoperan i andra änden mot tågspåret och med gitarrmuséet Guitars som nytt tillskott på vägen.

En viktig del i Umeås ansökan om att bli kulturhuvudstad 2014 var den samiska indelningen av året i åtta årstider.

– Det inspirerade oss att försöka göra en park som kan leva under hela året. Det gav bland annat upphov till idén att låta stödmuren kurva sig och skapa läplatser i södervänt läge med utsikt över parken, säger Anders Mårsén. ■

Muren av kajsten (längst till vänster) skiljer den lägre, lugna parknivån från den övre "Umecabanen" med utsiktshäng och cykelbana.

▲ Insekter och fjärilar trivs i det varma, vindstilla klimatet vid muren och perennerna. Där kan de finna boplatser i skarvarna. Stensättarna har lagt stor möda på att välja ut och placera de gamla kajstenarna.

▲ Svängd trappa i måttbestämd Gotlands-kalksten. Fin fotoplatz för en avgångsklass. Trappräcket har infälld belysning. Till vänster en sparad poppel.

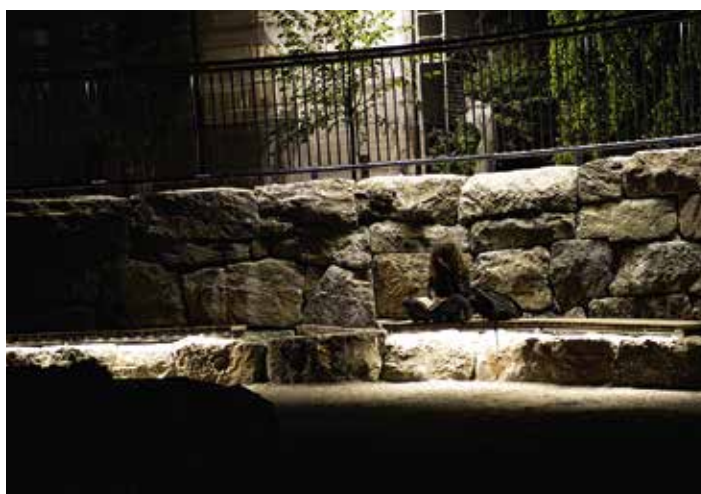
▲ **Projekt:** Årstidernas park, Umeå.

Arkitekt: Combine Arkitekter – Anders Mårsén, Caroline Almqvist, Elin Olsson, Eveliina Havfenstein Säteri, Magnus Schön, Magnus Lövendal och Petter Hauffman.

Beställare: Umeå kommun.

Stenentreprenör: Strixen Stenentreprenad.

Stenleverantör: Slite Stenhuggeri (ny Gotlandskalksten).

▲ Belysning integrerad i en konsolad extraliggare i räcket skapar ett släppljus på muren i nischerna, vilket ger en rytm till ljusbilden. Träbänkarna har monterats på en lägre stenmur med ledslingor under.

Kokkonst, sten och upphandling

Jag tittar på ett tv-program om stjärnkocken Ben Shewry. Han är från Nya Zeeland och har en restaurang därnere. Shewry berättar att smakerna i hans maträtter alltid har att göra med platsen där han har hittat råvarorna och att hans jobb därför börjar med platsen. Det är så han bygger upp sina menyer; platsen och smakerna hör ihop.

En av hans signaturrätter heter *six tastes of the sea*. Den består av råvaror från en enslig strand vilken är svår att komma till och som han ofta besökte som barn. Det är lätt att bli känslös och lite gripen av tv-bilderna som visar hur han i vuxen ålder går omkring därnere på stranden i Nya Zeeland och samlar ihop alger, tång och olika strandväxter, som han sedan förfinar och serverar på sin restaurang. "It is all about creating a sense of place", säger Ben Shewry.

Inom ett annat ämnesområde, lyriken, hade Verner von Heidenstam samma tanke fast i en annan tid och i en annan del av världen. "Jag längtar stenarna där barn jag lekt", skriver han i dikten *Ensamhetens tankar* från 1888, och minns flyttblocken i närheten av barndomshemmet Olshammar i Närke.

Flyttar man så över frågan till ett tredje område, landskapsarkitektur, så skulle jag känna igen mig i både kocken och poeten: It is all about creating a sense of place.

Det är för mig den naknaste, djupaste och mest sammanfattande utgångspunkten för hur jag skulle vilja och försöker att arbeta.

Och det är där stenen kommer in. Den är en råvara i sig själv men kan också raffinerar. Stenen ger platsen dess smak.

Bohusläns fyrkantiga klippor och Blekinges rundade berg. Tranås blodröda granit och Gotlands flakiga kalksten. Stenen ger en känsla av en specifik plats och det är vad Heidenstam och Shewry pekar på.

Att välja sten är inte en geogilektion utan mer en känsla.

Den känslan handlar om en vind, en doft, en plats, ett sus, en utsikt, ett minne, kanske bilden av en människa och ett möte. Smaken, strofen, landskapet vill samma sak.

Det ringer på telefonen. Mannen i andra änden är besiktningssman säger han, kunnig i sådana frågor. Han ringer på uppdrag av en entreprenör som håller på och räknar på ritningarna till ett torg som vi just har ritat. Entreprenören irriterar sig över dessa ritningar eftersom de föreskriver olika stensorter som vi har tänkt oss ska användas till olika saker.

"Du får inte skriva så", säger mannen i luren. "Det är mot lagen. Du får bara skriva sten, inte mer. Du favoriserar leverantörer. Det är olagligt."

Vi pratar om detta ett tag och kommer fram till att jag nog får skriva kalksten, skiffer och granit. Dem får jag skilja på. Men granit är granit och därmed basta. Inget mera får sägas, i alla fall inte utan brasklappen "eller likvärdigt".

Men har han då aldrig sett den blekröda graniten i Vångadalens rullande landskap, i kanten av den blånande Ivösjön och bland blommande fruktodlingar? Eller den eleganta Tossengraniten i sina svalta grå toner och regelbundna ytor från Bohusläns dramatiska kustlandskap? Eller den lite varmare, vänliga Bjärlövgraniten med sina små rosa stick av fältspat, bruten just i skånska gränslandet mellan bondens öppna åkerlandskap och bokskogens ljusa grönska? Känner han inte smaken av platsen, det som det hela handlar om?

Jag struntar i honom. Jag bryr mig inte om vad de säger. Aldrig att jag skriver "eller likvärdigt".

It is all about creating a sense of place.

THORBJÖRN ANDERSSON

LANDSKAPSARKITEKT LAR/MSA OCH PROFESSOR SLU

Tipsa oss! Under vinjetten Småsten finns utrymme för stora och små nyheter från naturstenens värld. Mejla ditt tips till peter.willebrand@lovstromcontent.se

Lars-Åke Aronsson
och Kai Marklin.

GULD MEDALJ FÖR GLÄNSANDE STENARBETE

▼ Kai Marklin och Lars-Åke Aronsson har belönats med Sveriges Stenindustriförbunds guldmedalj för sitt "gagnerika" arbete med att framhålla den svenska naturstenens betydelse.

Lars-Åke Aronsson har som delägare i Närkesten lång erfarenhet från montering och besitter yrkesfärdigheter som han delat med sig till generationer i stenbranschen.

Många har vittnat om hans betydelse som både mentor och rådgivare. Det höga hantverkskunnande återspeglas bland annat genom att Närkesten är anlitade vid den pågående restaureringen av Stockholms slott.

Kai Marklin har under de senaste åren varit stenindustrins ansikte utåt och samlande kraft inåt. Det har varit en roll som han bestämrat med stora inslag av diplomati och pragmatism, där han alltid sett till branschens bästa.

Han har inte minst varit drivande när det gäller att skapa medvetenhet kring hållbarhetsperspektivet, den svenska naturstenens främsta fördel jämfört med andra byggnadsmaterial.

◀ Matta Ohan
på jobbet
i stenbrottet
Broberg.

"Bättre dialog ger bättre resultat"

MATTA OHAN LÄMNADE SYRIEN för att kunna ge sina barn ett liv i fred och trygghet. I dag arbetar han på Emmaboda Granits stenbrott Broberg, strax norr om Brastad i Lysekils kommun.

I Syrien var Matta Ohan entreprenör med egen firma.

– Jag ägde ett flertal grävmaskiner och jobbade mest med stora arbeten, med allt som hade med arbeten under mark att göra: avlopp, vatten, dammbyggen, kanaler med mera.

Genom en kollega, entreprenör med grävmaskin, fick han hjälp att hitta en Komvuxutbildning som behövdes för den svenska arbetsmarknaden.

– Under utbildningen gjorde jag praktik på Emmaboda Granit. Praktiken var förlagd till Halland, men företaget har också verksamhet i Lysekils kommun. En av cheferna på Emmaboda såg min kapacitet och såg till att jag fick arbete i min hemkommun.

Vilka är likheterna och skillnaderna jämfört med att arbeta i Syrien?

– Likheten är namnet – i båda länderna heter det stenbransch. Annars är skillnaderna himmelsvida.

Hur ska vi i Sverige bli bättre på att ta vara på invandrades kunskaper?

– Alla som handlägger invandrades ärenden borde skaffa sig mer kunskap om skillnaderna mellan arbetsmarknaderna i olika länder.

– Det borde också vara mycket enklare att få kompetens och utbildning validerad i det nya landet. Det är nedbrytande att behöva börja om från ruta ett och skaffa certifikat i Sverige på områden där man redan har certifikat från sitt hemland. Det är förlorade år, både för invandraren och Sverige.

Vad kan stenbranschen göra för att underlätta det arbetet?

– Som arbetstagare upplever jag ofta att min kompetens och erfarenhet inte får komma till tals. Jag vill se en dialog mellan arbetsgivaren och arbetstagaren för att utnyttja all samlad kompetens och därmed kunna göra ett bättre arbete. Om du får förtroende och arbetsgivaren litat på dig, så växer du både som människa och arbetstagare, och gör ett bättre jobb.

Varför har just du lyckats?

– En kombination av många faktorer. Min personlighet och förmåga, människor omkring mig, och möjligheter till praktikplatser och arbeten.

FOTO: MODERÅDET

Elin Frenbergs
marmorskiva under
bearbetning.

Moderådets vd:

”Jag är superglad för min svenska marmorskiva”

NÄR ELIN FRENBERG, Svenska Moderådets vd, skulle beställa en marmorskiva till köksbordet sökte hon efter ett svenskt alternativ till de importerade. Via egna efterforskningar fick hon tips om att vända sig till Borghamnsten.

Vad kan man göra för att öka kännedomen om svensk natursten och marmor?

– Jag tror det handlar om att växla upp kommunikationsarbetet, det är inte ett produktproblem utan ett kommunikationsproblem. Att bearbeta press och bloggosfär så att alla inredningsintresserade förstår att man ska främja svensk natursten. Den är ju så vacker och gynnar både logistiken, miljön och skapar affärer för de svenska entreprenörerna.

– Jag ska göra mitt bästa för att sprida budskapet om svensk sten i mina kanaler, bland annat föreläser jag mycket om inredningstrender.

Kan du se några paralleller till den bransch som du själv representerar och uppdraget att föra ut svenskt mode?

– Visst har vi liknande utmaningar, det finns till exempel en förståelse hos många svenska konsumenter för varför man ska köpa lokalodlad, närproducerad svensk mat men den insikten är inte lika självklar vad gäller design och form som svenskt mode, eller möjligen sten. Det är samma kriterier som gäller för mode och sten som för mat, det gynnar svensk ekonomi, det är mer hållbart eftersom vi slipper långa transporter och vi har en bra och grön energi och kemikalielagstiftning i Sverige.

Hur fick du själv reda på alternativet med Ekebergsmarmor?

– Genom egna efterforskningar och kontakter. Jag är superglad för min svenska marmorskiva på köksbordet, den är olik alla andra och har ett unikt mönster som skapades av producenten.

”Samma kriterier gäller för mode och sten som för mat, det gynnar svensk ekonomi, det är mer hållbart...”

DELNINGSSUCCÉ MED DIABAS

75 delningar och 32 700 visningar – på en vecka. Genomslaget i sociala medier blev rekordstort när Emmaboda Granit på sin Facebooksida anordnade en delningstävling som en del i marknadsföringskampanj för sin nya diabas, Biskopsgården. Vinnaren fick ett armband, designat av Kullaros formgivare.

Själva smyckestenen är tillverkad i just diabas från Biskopsgården.

– Vi valde ut en hemlig tidpunkt i januari som de tävlande skulle ligga så nära som möjligt när de delade länken, berättar **Jan Gunnarsson**, marknadsansvarig vid Emmaboda Granit.

Vinnaren – Ann-Sofie Johansson från just Emmaboda – delade bilden en timme inom den utsatta vinnartiden.

Idén till och genomförandet av tävlingen kommer från studenten Ida Råsander, som under en sex veckor lång praktik arbetade med Emmabodas marknadsföring, med betoning på B2B-försäljning (business to business).

Genomslaget har gett mersmak.

– Vi kommer definitivt att anordna fler tävlingar. Det gäller att skapa engagemang kring de aktiviteter som vi delar med oss av på Facebook, säger Jan Gunnarsson.

Den lyckliga vinnaren Ann-Sofie Johansson tillsammans med Mariette Karlsson, Emmaboda Granit.

Vinstsmycket!

Gotländsk kalksten

Naturligt vacker sten bearbetad till golv, fasadsten, bänkskivor och fönsterbänkar. Grovt bearbetad till marksten, handhuggen mursten och annan trädgårdssten.

SLITE STENHUGGERI AB

Box 52, SE-624 22 Slite

Tel. +46 (0)498 22 03 49

Fax +46 (0)498 22 22 50

NYA ÄGARE

Under augusti 2015
lämnade Thomas Löfgren
över verksamheten till oss.
Vi kommer att driva företaget
vidare i Thomas anda och vill
hälsa nya och gamla kunder
varmt välkomna till oss!

**Johan & Pernilla
Löfgren**

FOTO: NÄRKESTEN

TRYGGAD TRAPP TILL TINGSRÄTTEN

▼ Stockholms Rådhus är ett skolexempel på svensk nationalromantik och ett statligt bygginne. Huset är ritat av Carl Westman och stod färdigt 1915. Många klassiska scener har utspelat sig på trappan som bland annat leder in till tingsrätten. Under förra året restaurerades trappan på grund av skador orsakade av frostsprängning.

– Vi plockade ner en halva i taget eftersom huset var i drift, säger Mikael Medin, vd för Närkesten. Blockstegen var förskjutna och lösa, och en del hade gått av. Vi rensade stommen från gammalt bruk och återmonterade stenen.

Stegen säkrades med rostfria förankringar, undergjutet med kalkbruk. Vissa delar ersattes med ny Röd Vångagranit.

Helkalkat

▼ Kvarteret Duggregnet, tre punkthus på åtta våningar, byggdes färdigt i fjol, vid Björkhagens centrum i Stockholm. Husen knyter an till den äldre centrumbebyggelsen.

En tanke har varit att omvandla baksidorna mot Malmövägen, bron och Helsingborgsvägen till nya framsidor med entréer till lokaler och bostäder. Fasaderna är slätputsade utan utstickande takfötter eller fasaddelar. Längs Helsingborgsvägen har sockelvåningarna klänts med i Öländsk kalksten.

– Vi valde kalkstenen för att få en vacker och hållbar fasad mot gatan, och för att få en uppdelning av fasaden, säger Minna Tammisto, ansvarig arkitekt vid Nyréns Arkitektkontor.

Jörgen Sjöström visade intyget på Stenindustriförbundets årsmöte.

Sjöström Stenförädling ny hovleverantör

▼ Sjöström Stenförädling har utnämnts till Kunglig Hovleverantör, vilket bland annat innebär att bolaget får använda emblemet med det stora riksvapnet i sin marknadsföring. Sjöström Stenförädling är leverantör av Öländsk och Jämtländsk kalksten och varit verksamma i Borgholm sedan 1959. Det finns

också en nära lokal koppling till kungahuset, inte minst via sommarresidenset **Solliden**.

– Vi har återkommande levererat kalksten till hovet de senaste 30 åren, säger Sjöström Stenförädlings vd Jörgen Sjöström.

I och med utnämningen blir Sjöström Stenförädling ett av drygt 130 bolag som kan titulera sig Kunglig hovleverantör. Sedan tidigare är även Wasasten i Älvdalen hovleverantör. Bolagen får själva ansöka om utnämningen.

– Det här är en form av kvalitetsstämpel för oss, säger Jörgen Sjöström.

Hur ska ni fira utmärkelsen?

– Det är här ett erkännande för både företaget och medarbetarna och det ska vi självklart fira. Jag är också inbjuden till middag på hovet i vår, tillsammans med andra hovleverantörer. Så det är bara till att köpa ny kostym ...

Kungliga hovleverantörer utses av av kung Carl XVI Gustaf efter ansökan hos Hovförvaltningen. Titeln är personlig och tilldelas vd/företagsledare i främst små och medelstora svenska företag som under längre tid har levererat varor eller tjänster till kungahuset. Sjöström Stenförädling har 13 anställda. Runt 20 procent av produktionen exporteras.

FOTO SOLLIDEN: ALEXIS DAFLOS, KUNGL. HOVSTATERNA

Natursten – vår kompetens

Hos oss möts **hantverkstradition** och **ny teknik**

Vår moderna 6-axliga CNC-utrustning formar avancerade stendetaljer.

Slutbearbetning, behugning sker manuellt i vårt stenhuggeri eller ute på restaureringsobjekt.

Våra montörer ansvarar för ett gott slutresultat.

Bänkskivor utformas efter kundens önskemål.

Vattensten i diabas. Vårt stenhuggeri har förverkligat konstnärens idé.

Stenhuggeriets historia i sju välgjorda montrar.

Vi utför

Traditionell handhugning
Avancerad maskinbearbetning
Montering
Måttagning/skanning
Utbildning
Stora och små jobb

Inom områdena

Restaurering
Fasader/portaler
Gravvårdar
Bänkskivor, inredningar
Väggskivor/plattor, konstverk
Tillgänglighetsanpassning

Vi arbetar i

Granit
Diabas
Marmor, kalksten
Skifer
Täljsten
Sandsten

MARMOR & GRANIT

marmorgranit.se 044-21 34 40

KURT JOHANSSON
är bergsingenjör och
adjungerad professor
i ämnet Natursten som
bygg- och anläggnings-
material på SLU.

KAI MARKLIN är
arbetande ordförande
i Sveriges Stenindustri-
förbund och Stenindu-
strins Forskningsinstitut.

**I VARJE NUMMER SVARAR VÅRA
EXPERTER PÅ FRÅGOR OM NATUR-
STEN. KURT GER SVAR PÅ SVÅRA
PROFFSFRÅGOR, KAI VET HUR DU FÅR
BORT RÖDVIN FRÅN KÖKSBÄNKEN.**

VAD ÄR VAD AV ALLA YTBEHANDLINGAR?

▼ Jag håller på med flera projekt hemma
där jag funderar på natursten. Upptäcker
då att ytan kan vara gjord på olika sätt.
Vilka olika typer av behandlingar finns
det?

KAI SVARAR: Först och främst är det olika
ytbearbetningar, inte behandlingar. Granit
finns till exempel polerad, slipad, flammad
och krysshämrad. Polerad och slipad lämpar
sig primärt för olika produkter inomhus
(till exempel bänkskivor) medan flammad
och krysshämrad oftast används utomhus.
Kalksten slipas ofta, men har också vissa
ytbearbetningar unika för stentypen, till
exempel hyvlad.

Vad du ska använda stenen till och
vilken stensort du funderar på avgör vilka
ytbearbetningar du kan välja mellan. Vi har
ett häfte i *Stenhandboken* som handlar om
just detta. Du hittar det på www.sten.se
under *Stenhandboken* » Allmänt. Lycka till!

HUR TJOCK GRANIT KRÄVS FÖR ATT LÄGGA TRIANGLAR?

▼ Av estetiska skäl vill vi ha triangel-
formade granithällar. Formen kan
beskrivas så att hällarna delas diagonalt
från ett 400 x 800 millimeters format,
triangelns spets blir då cirka 27 grader.

Trafikbelastningen är trafikklass 2 och
bärlagret är obundet. Räcker det då med
en hålltjocklek på 120 millimeter?

KURT SVARAR: En så spetsig vinkel ska
undvikas. Alla vinklar < 90 grader
försvagar hällen, och vinklar < 45
grader ska undvikas.

Ett sätt att ge god bärighet men
ändå få det arkitektoniska intrycket
av en spetsig triangel är att säga
ett grunt blindspår diagonal 6 mil-
limeter brett och 6 millimeter djupt.
Man får då i och för sig en brottanvis-
ning i hällen men detta kan kompenseras
genom en ökning av tjockleken på hällen.

Med en granitsort som har >13 MPa i
böjhållfasthet räcker 120 millimeters tjock-
lek även med ett 6-millimeters blindspår.

HJÄLP MIG MED MIN ANTIKA BYRÅ!

▼ Jag har arvt en äkta gustaviansk byrå,
som jag verkligen gillar. Men en äldre
släkting, och tidigare ägare till byrån,
har gjort sig av med den marmorskiva
som en gång i tiden låg ovanpå möbeln.

Själva byrån är tillverkad i Sverige, och
nu undrar jag vilken sorts marmor jag
bör välja till en ny skiva för att det ska
bli mest autentiskt. Helst vill jag ha en
inhemsk sten. Har du möjlighet att hjälpa
mig på traven?

Med vänlig hälsning, arvingen

KAI SVARAR: Du bör helt
klart välja Kolmårdsmarmor!
Förutom att den både är
"autentisk" och inhemsk så
är den Årets sten 2016, vilket
inte gör valet sämre.

STÄLL EN FRÅGA – VINN EN BOK!

Mejla din fråga till fraga@sten.se. Publicerade frågor belönas med den inspirerande boken
Stenarkitektur av Rasmus Wærn och Patrik Lindell, värde cirka 260 kronor. På www.sten.se/faq hittar
du fler frågor och svar om natursten. Där hittar du även ett frågeformulär där du kan ställa dina frågor.

Vinn mig!

BORGHAMNSTEN AB

Borghamnsvägen 3
SE-592 93 Borghamn

Tel: +46 143 20 210
Fax: +46 143 20 233
info@borghamnsten.se
www.borghamnsten.se

BORGHAMNSTEN AB

Ekebergsmarmor • Brännlycke-
marmor • Borghamnskalksten.
Fasader, golv och trappor mm för
såväl inne- som utemiljöer.

STRIXEN AB

Trollslingan 22 E
SE-281 35 Hässleholm

Tel: +46 709-99 09 95
info@strixen.se
strixen.se

Natursten är vårt material.

PERSSONSTEN

Yxhultsvägen 44
SE-692 72 Kumla

Tel: +46 19 57 29 00
Fax: +46 19 57 25 43
info@perssonsten.se
www.perssonsten.se

Stenhuggeriet
med yrkeskunskap.

**STENVERKTYG
I BOHUSLÄN AB**

Hällevadsholm 16
SE-457 61 Hällevadsholm
Tel: +46 525 199 80
Fax: +46 525-364 60
info@stenverktyg.se
www.stenverktyg.se

Stenverktyg i Bohuslän AB

Förbrukningsartiklar
och stembearbetnings-
verktyg från eget lager.

VILL DU OCH DITT FÖRETAG OCKSÅ SYNAS HÄR?

Kontakta Kai Marklin

Tel: +46-(0)70 594 71 95
annons@sten.se

TYROLIT

Servicecenter
Tel: +46 31 58 33 90

mike.johnson@tyrolit.com
ove.tornqvist@tyrolit.com
www.tyrolit.com

Sverige Arne Hallin
+46 705 835 149
arne.hallin@tyrolit.se
Ulf Eriksson
+46 743 541 122
ulf.eriksson@tyrolit.com
Norge Leif Aalto
+47 468 424 54
leif.aalto@tyrolit.com
Finland Kari Erkkö
+358 50 565 96 86
kari.erkko@tyrolit.se

STENTEKNIK AB

Julön 222
SE-693 94 Åstorp

Tel: +46 586 73 11 30
Fax: +46 586 73 11 31
Mob: +46 70 604 32 15
krammlor@telia.com

Alla typer av kramlor.
Snabba leveranser.

S. TANDBERG AS

P.B. 63
NO-1305 Haslum

Tel: +47 67 83 06 00
Fax: +47 67 83 06 01
mail@s-tandberg.no
www.s-tandberg.no

S. TANDBERG AS

Verktøy og maskiner
for stenindustrien.
Lager i Norge og Sverige.

STENMAGASINET

Fogdevägen 3
SE-183 64 Täby

Tel: +46 8 732 87 00
Fax: +46 8 732 87 01
info@stenmagasinet.com
www.stenmagasinet.com

Levererar allt i granit,
marmor, kalksten, skiffer.
För interiör och exteriör miljö.

**NÄRKESTEN
ENTREPRENAD AB**

Box 62
SE-692 21 Kumla
Tel: +46 19 58 25 20
Fax: +46 19 58 19 90
mail@narkesten.se

Stenhuggning – restaurering –
montering. Utför allt inom
branschen i hela Norden.

GRUVTEKNIK AB

Saxdalsvägen 2
SE-771 65 Ludvika

Tel: +46 240 374 95
Fax: +46 240 376 58
info@gruvteknik.com
www.gruvteknik.com

Nya och begagnade maskiner
samt reservdelar för borrar,
kilning och sprängning i berg.

**NILSSONS STENHUGGERI
& GRAVVÅRDSFABRIK AB**

Industrivägen 17
SE-294 39 Sölvesborg

Tel: +46 456-155 55
info@nilssonssten.se
www.nilssonssten.se

Yrkesskicklighet, kunskap
och erfarenhet sedan 1901.

STENENTREPRENADER I HESSLEHOLM

Helsingborgsvägen 8
SE-281 49 Hässleholm

Tel: +46 451 457 70
info@stenentreprenader.se
www.stenentreprenader.se

Ledande i Norden på fasad-
och golvmontage. Leverantör
av natursten från hela världen.

VÄSTERVIKS STENHUGGERI AB

S:ta Gertruds väg 66
SE-593 42 Västervik

Tel: +46 490 822 10
Fax: +46 490 101 43
info@vasterviksstenhuggeri.se
www.vasterviksstenhuggeri.se

tel: 0490-822 10

Leverantör av byggsten,
bänkskivor och gravvårdar.

MARMOR & GRANIT AB

Industrigatan 6
SE-291 36 Kristianstad

Tel: +46 44 21 34 40
Fax: +46 44 21 33 08
info@marmorgranit.se
www.marmorgranit.se

Inredning, fasad, trappor, golv,
bordsskivor, köks- och fönster-
bänkar, trädgårdssten, gravvårdar,
montering, restaurering, konsult.

GÖINGE UTBILDNINGSCENTER

Källgatan 12
SE-289 72 Sibbhult

Tel: +46 44 775 64 00
Fax: +46 44 775 64 35
guc@ostragoinge.se
www.guc.nu

Erbjuder bred utbildning med
bland annat Sveriges enda
gymnasiala stenutbildning.

ZAARSTONE

Arkelstorpsvägen 11
SE-290 62 Vilshult

Tel: +46 454 77 10 20
Fax: +46 454 77 10 30
info@zaarstone.se
www.zaarstone.se

Vi är den kompletta naturstens-
leverantören som kan leverera
allt inom naturstensprodukter.

NORRKÖPINGS STENINDUSTRI AB

Box 120 52
SE-600 12 Norrköping
Tel: +46 11 12 13 80
Fax: +46 11 10 19 12
info@stenindustri.se
www.stenindustri.se

Vi levererar och monterar:
granit – kalksten – marmor –
skiffer – gravvårdar.

SLITE STENHUGGERI AB

Box 52
SE-624 22 Slite

Tel: +46 498 22 03 49
Fax: +46 498 22 22 50
info@slitesten.se
www.slitesten.se

Allt i gotländsk kalksten. Modern
fabrik, duktiga hantverkare.
Byggnadssten, trädgårdssten,
stenrestaurering.

SJÖSTRÖM STENFÖRÄDLING AB

Kalkstensgatan 1
SE-387 92 Borgholm

Tel: +46 485-56 15 50
Fax: +46 485-56 31 38
info@sjostromsten.se
www.sjostromsten.se

Vi tar fram inomhus- och
utomhusprodukter av öländsk
och jämtländsk kalksten.
Kunglig hovleverantör.

KUNGÄLVS NATURSTEN

Rattgatan 17
SE-442 40 Kungälv

Tel: +46 303 22 66 05
Fax: +46 303 22 66 10
info@kungalvnatursten.se
www.kungalvsnatursten.se

Vi levererar natursten
hem till Dig!

THORSBERG STENHUGGERI AB

SE-533 94 Hällekis

Tel: +46 510-54 00 56
Fax: +46 510-54 00 67
info@thorsberg.se
www.thorsberg.se

Kinnekekullekalksten, marmor
och granit. Golv, trappor,
köks- och fönsterbänkar,
trädgårdsmiljöer, fasader.

LANDERNÄS MARMOR AB

Nöbbelevs mossaväg 1
SE-226 60 Lund

Tel: +46 46 399 660
Fax: +46 46 399 420
info@landernas.se
www.landernas.se

1000 råskivor i lager, Veckoleveran-
ser från Italien, Egen produktion.
Uppmätning, leverans, tillverkning
och montering av era bänkskivor.

GRANITTI NATURSTEN AB

Box 179
SE-941 24 Piteå
Tel: +46 911 650 75,
+46 8 648 38 00.
Fax: +46 911 605 40
sven-erik@granitti.se
www.granitti.se

Vi förädlar norrländsk och
skandinavisk granit.

ASKIM STENINDUSTRI AB

Källhultsvägen 9
670 10 Töcksfors

Tel: +46 573-216 55

post@askim-stenindustri.se

www.askim-stenindustri.no

Allt i stenprodukter ute
och inne. Specialist på
bänkskivor för kök och bad.

GEOPRO AB

von Platensgatan 8
SE-553 13 Jönköping

Tel: +46 36-12 80 20

info@geopro.se

www.geopro.se

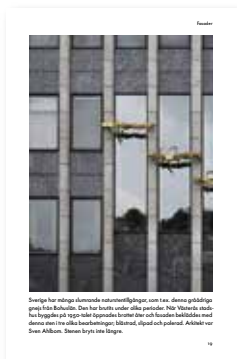

Tillståndsprovningar, täkt-
planer, MKB, kontrollpro-
gram, miljörapporter m m.
- Vi tar ett helhetsgrepp om
din täktverksamhet.

Skaffa stenkoll!

TACK VARE utgivningen av *Sten i detalj – byggnader* finns nu en komplett trilogi med inspiration och fakta för alla stenintresserade.

De två tidigare titlarna är *Stenarkitektur* och *Sten i detalj – utemiljö*. Du kan köpa böckerna via hemsidan www.sten.se. Där finns självklart även den mer tekniskt inriktade *Stenhandboken*.

... med nya boken
Sten i detalj – byggnader.

Inspireras av över 200 sidor snygga golv, fasader, trappor, entréer och mycket mer!

Spara tid och pengar med PCI Pavifix® 1K Extra

PCI®
För Bygg-Proffs

Vackra fogar utan ogräs

Använd PCI Pavifix® 1K Extra som fogmassa till dina stenbeläggningar! Ytan förblir resistent mot ogräs, myror, frost, vind och regn - och är samtidigt dränerande! PCI erbjuder kompletta systemlösningar för sten- och naturstensbeläggningar för privata miljöer, som trädgårdsgångar, garageuppfarter, uteplatser samt offentlig miljö, som torg och gågator.

Sveriges Stenindustriförbunds medlemmar | A–Ö

Advokatfirman Delphi i Malmö AB
www.delphi.se | 040-660 79 09

Ahlin, Stellan Konsult
www.geolog.se | 031-18 65 00

Ajour Trading Sweden AB
www.ajourtrading.com
031-87 05 40

Arctic Kvarst AB
www.arctic-kvarst.se
0910-70 32 00

Askim Stenindustri AB
www.askim-stenindustri.no
0047-69 88 19 52

Atlas Copco Secoroc AB, Rebit Stenverktyg
www.rebitstonetools.com
0297-557 73

Beer, N.S. AB
www.beersten.no | +47-69 38 41 10

Bollnäs Stenhuggeri AB
www.bollnasstenhuggeri.se
0278-200 70

Borghamns Stenförädling AB
www.borghamns-stenforadling.se
0143-201 74

Borghamnsten AB
www.borghamnsten.se
0143-202 10

Br. Ahlgrens Marmorinredningar AB
www.ahlgrensmarmor.se
0513-401 72

Br. Bäckmans Stenhuggeri AB
www.backmanssten.se
054-53 40 70

Broby Granit AB
www.brobygranit.se
044-488 20

Bråk Lager & Lager AB
070-577 79 61

CBI Betonginstitutet
www.cbi.se | 010-516 50 00

City Sten AB
www.citysten.se | 08-710 06 40

Cosentino Scandinavia AB
www.cosentinogroup.net
031-787 89 80

Dala Sten AB
www.dalasten.nu | 0500-45 11 32

Emmaboda Granit AB
www.emmabodagranit.se
0471-488 00

Fyrstad Stenprodukter AB
0524-109 07

GeoPartner AB
0940-134 01

GeoPro AB
www.geopro.se | 036-12 80 20

Golvimporten Entreprenad AB
www.golvimporten.se
0510-48 48 60

Granitti Natursten AB
www.granitti.se | 0911-650 75

Gravkonst AB
www.gravkonst.se | 0490-825 60

Gruvteknik AB
www.gruvteknik.com
0240-374 95, 370 50, 370 01

Gullbergs Sten och Fasadvård AB
019-57 23 45

GöingeUtbildningscenter
www.stenforsa.nu | 044-775 64 00

Hallands Sten AB
www.hallindensgranit.se
0523-41155

Hallindens Granit AB
www.hallindensgranit.se
0523-411 55

Henry Andersson Stenhuggeri/ MR STEN AB
www.anderssonsten.se
040-94 36 55

Hermansson Natursten AB
www.hermanssonnatursten.com
031-44 07 90

Holmstedts Stenteknik AB
www.stenteknik.se | 0143-200 82

Icopal AB Skifferverket
www.icopal.se | 0591-143 00

Ingenjörsfirman, H Svensson AB
www.granitfabriken.com
040-54 82 80

Jananders Consulting AB
www.jananders.se
0431-270 90

Jerå Arbetsskydd
www.jera.se | 044-418 89

JJS Sten & Markteknik AB
www.jjs.se | 0708-19 40 61

JN Svensk Sten AB
www.svensksten.se | 0480-47 44 00

Jämtlandskalksten AB
www.jamtlandskalksten.se
063-218 60

KalkStensDesign Gotland
www.kalkstensdesigngotland.se
0704-15 65 36

Karmik Design AB
www.karmikdesign.se
031-761 66 90

Komsta Sten AB
0411-152 60

Kungälv Natursten AB
www.kungalvsnatursten.se
0303-22 66 05

Kungälv Stenhuggeri AB
www.kungalvsstenhuggeri.se
0303-102 09

Landernäs Marmor Efr. AB
www.landernas.se | 046-39 96 60

Lennarts Diamantverktyg AB
www.ldv.nu | 070-615 21 58

Levanto Diamond Tools
031-52 27 00

LNT Järn - Sprängmedel AB
www.lnt.se | 0479-200 51

Lovstrom Content AB
www.lovstromcontent.se
08-20 39 40

Marmor & Granit AB
www.marmorgranit.se
044-21 34 40

Matek AB
www.matek.se | 0411-55 57 25

Minera Skiffer AB
www.mineraskiffer.se
063-20860

MinFo
www.minfo.se | 08-411 44 16

MKK-Marklins konsult KB
070-594 71 95

Mobjer Sten AB
www.mobjer.se | 0346-437 06

Mysinge Stenhuggeri AB
www.mysingesten.se
0485-405 93

NA Stenteknik AB
0586-73 11 30

Nilssons Stenhuggeri & Gravvårdsfabrik AB
www.nilssonssten.se
0456-155 55

Nordskiffer AB
www.nordskiffer.com
042-33 13 98

Norrköpings Stenindustri AB
www.stenindustri.se
011-12 13 80

Norrsten AB
www.norrsten.se | 0914-550 01

Norsbro Stenhuggeri
www.norsbro.se | 0247-104 83

Närkesten Entreprenad AB
www.narkesten.com
019-58 25 20

Orsa Stenhuggeri AB
www.orsasten.se | 0250-55 03 30

Perssonsten i Hällabrottet AB
www.perssonsten.se
019-57 29 00

Petterssons Stenhuggeri AB
www.petterssonstenhuggeri.com
0520-49 40 60

Raadvad Stenhuggeri APS
www.raadvadsten.dk
+45-45 56 12 80

Sandvik Mining and Construction Sverige AB
026-26 20 00

Setterwalls Advokatbyrå AB
www.setterwalls.se | 031-701 17 00

Sh bygg, sten & anläggning AB
www.shbygg.se | 08-474 79 00

Sjödins Stenhuggeri AB
www.sjodinsstenhuggeri.se
019-31 16 40

Sjöstrands Granit & Marmor AB
www.sjostrandsgranit.se
021-18 56 10

Sjöström Stenförädling AB
www.sjostromstenforadling.se
0485-56 15 50

Skifferforum Vänersborg AB
www.skifferforum.se | 0521-71 12 13

Skånemarmor AB
www.skanemarmor.se
042-933 88

Slite Stenhuggeri AB
www.slitesten.se | 0498-22 03 49

Stefan Gustafssons Stenarbeten
www.sgsten.se | 0526-139 89

Stenab
www.stenab.se | 013-31 52 11

Stencentrum i Mölndal AB
www.stencentrum.se | 031-27 12 12

Stencentrum Lars Alfredsson AB
www.stencentrum.se
031-27 12 12

Stendesign i Stockholm AB
www.stendesign.nu
08-663 26 63

Stenentreprenader i Hesselholm AB
www.stenentreprenader.se
0451-457 70

Stenhuggarn i Bergsjö AB
www.stenhuggarn.se
0652-710 88

Stenkompetens Svenska AB
040-21 12 30

Sten och Marmor i Linköping AB
www.sten-marmor.se
013-14 54 34

StenMagasinet i Sthlm AB
www.stenmagasinet.com
08-732 87 00

Stenrådgivning Roland Aronson
www.stenradgivning.se
0456-249 80

Stenutveckling Nordiska AB
www.stenutveckling.se
08-747 76 71

Stenverktyg i Bohuslän AB
www.stenverktygbohuslan.se
0525-364 60

Steny AB
www.steny.se | 046-288 00 46

Strixen AB
strixen.se | 0709-99 09 95

Södermalms Sten, AB
www.sodermalmssten.se
08-702 20 10

Tandberg, S. AS
www.s-tandberg.no
+47-67 83 06 00

Thorsbergs Stenhuggeri AB
www.thorsberg.se
0510-54 00 56

Trädgårdsmiljö i Kristianstad AB
www.tradgardsutbildning.com
044-612 68

Tyrolit AB
031-58 33 90

VE Sten AB
www.ve-sten.se | 08-38 03 30

Valter Eklund Stenentreprenader AB
www.ve-sten.se | 08-739 20 70

Västerviks Stenhuggeri AB
www.vasterviksstenhuggeri.se
490-822 10

Vätö Stenhuggeri AB
www.vatostenhuggeri.com
0176-23 49 40

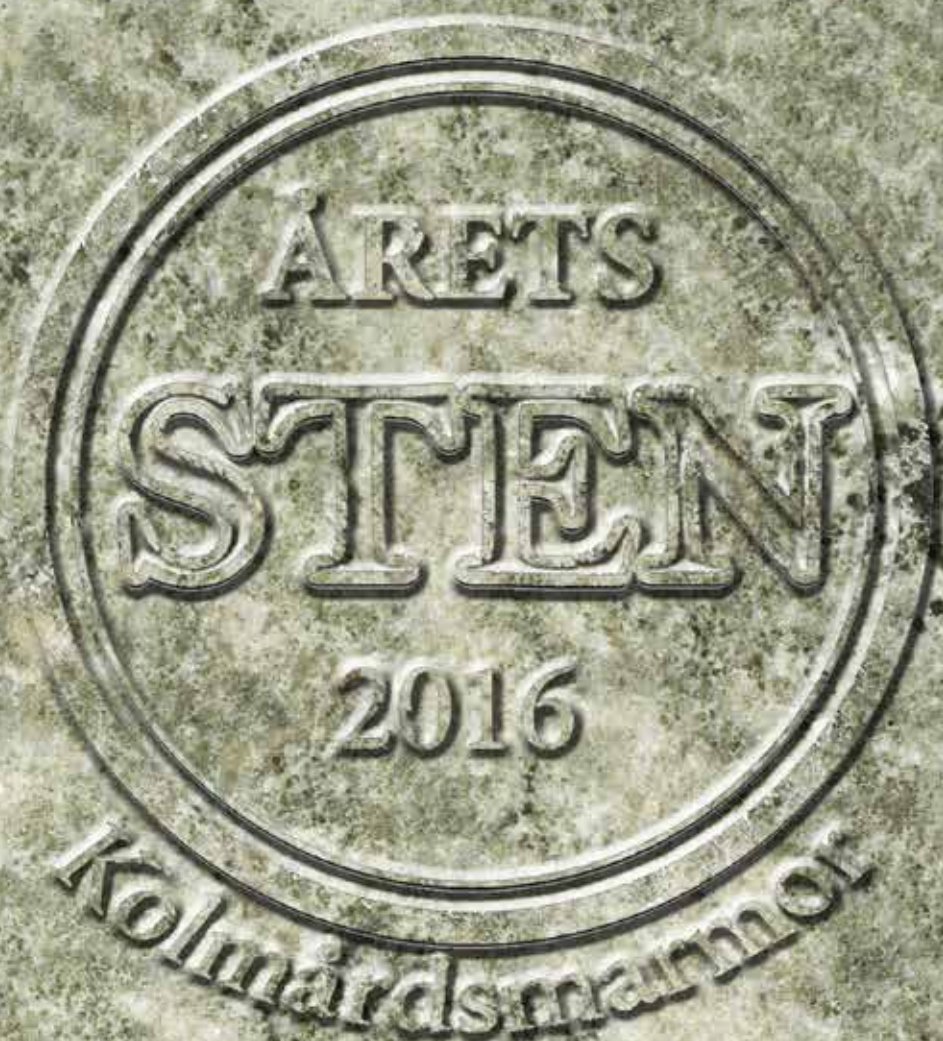
Wasasten of Sweden AB
www.wasasten.se | 0251-540 00

Wistrand Advokatbyrå
www.wistrand.se | 031-771 21 00

WSP Sverige AB
www.wspgroup.se | 0480-44 39 15

Zaar Stone AB
www.zaarstone.se | 0454-77 10 20

Ölands Stenförädling AB
www.sjostromstenforadling.se
0485-56 15 50

**Besök oss på
Nordbygg 5-8 april 2016
Du hittar oss i monter C03:60**

Borghamns Stenförädling AB

Stenvägen 6 · 592 93 Borghamn · Tel 0143-201 74 · Fax 0143-201 32
info@borghamns-stenforadling.se · www.borghamns-stenforadling.se

POSTTIDNING B

Avsändare:

STEN

Industrigatan 6

SE-291 36 Kristianstad

Ett stensäkert val

Din lokala stenhuggare – i hela landet

Bröderna Ahlgrens Marmorinredningar
Bröderna Bäckmans Stenhuggeriaktiebolag | JN Svensk Sten
Kungälv's Natursten | Landernäs Marmor | Marmor & Granit
Norrsten i Burträsk | Sjöstrands Granit & Marmor
Stendesign Stockholm | Stenhuggarn i Bergsjö
Sten och Marmor i Linköping | StenMagasinet i Stockholm

WWW.STENY.SE • INFO@STENY.SE